

The image is a composite. In the foreground, a young girl with dark hair in a ponytail, adorned with a yellow flower, stands with her back to the camera. She is wearing a bright yellow, tiered dress with green trim. She is standing in a field of yellow wildflowers. In the background, there is a city skyline with several tall buildings, partially obscured by a hazy, grey atmosphere. Above the city, a large, dark blue, curved structure, possibly a bridge or a piece of infrastructure, stretches across the sky. The sun is visible on the right side of the sky, creating a lens flare effect.

ІННОВАЦІЙНІ ОСНОВИ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КРАЇН ПІСЛЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

колективна монографія

**Інститут стратегій інноваційного розвитку і
трансферу знань**

**ІННОВАЦІЙНІ ОСНОВИ
ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КРАЇН
ПІСЛЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ**

колективна монографія

Суми
2022

УДК 330.101.541:338.124.4 (477)
JEL Classification: A12, O11, R10

*Рекомендовано до друку Науковою радою
Інституту стратегій інноваційного розвитку і трансферу знань
(протокол № 5 від 25 липня 2022 р.)*

Рецензенти:

Прокопенко О.В., д-р. екон. наук, професор, професор кафедри економіки, Інноваційний університет «Collegium Mazovia» (Польща)

Семенець-Орлова І.А., д-р. наук з держ. упр., професор, директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу Міжрегіональної Академії управління персоналом (Україна)

Інноваційні основи відновлення та розвитку країн після збройних конфліктів: інноваційний вимір: колективна монографія / за ред. д.е.н. Омеляненка В. А. Суми: Інститут стратегій інноваційного розвитку і трансферу знань. 2022. 280 с.

ISBN 978-617-8246-00-6

В монографії розглянуто широкий спектр актуальних проблем відновлення та розвитку країн після збройних конфліктів та запропоновано шляхи їх вирішення на основі інновацій.

Для викладачів, аспірантів і студентів вищих навчальних закладів, а також широкого кола читачів, яких цікавлять проблеми розвитку регіонів та управління інноваційними процесами.

The monograph examines a wide range of current problems of recovery and development of countries after armed conflicts and proposes ways to solve them based on innovations.

For lecturers and students of higher educational institutions, as well as a wide range of readers, who are interested in issues of regions development and innovation processes management.

УДК 330.101.541:338.124.4 (477)
ISBN 978-617-8246-00-6

Колектив авторів, 2022 р. ©

Інститут стратегій інноваційного
розвитку і трансферу знань, 2022 р. ©

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
------------	---

Телетов О.С.

1 СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ	13
1.1 Сучасні проблеми освіти та наукової діяльності.....	13
1.2 Що і як відновлювати.....	25
1.3 Інноваційні засади відновлення соціально-економічного стану країни після завершення збройного конфлікту.....	37

Омельяненко В.А., Омельяненко О.М.

2 ІННОВАЦІЇ У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ ЕКОНОМІКИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА	48
2.1 Місце і роль інноваційної компоненти під час забезпечення сталого та безпечного розвитку економіки.....	48
2.2 Інноваційна складова стратегічної безпеки держави	67
2.3 Регіональний аспект повоєнного відновлення в контексті смарт-спеціалізації	79
2.4 Інноваційні аспекти забезпечення галузевого розвитку (кейс АПК України)	88

Підоричева І.Ю., Миценко І.М.

3 ВІДНОВЛЕННЯ ПОВОЄННОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД І ЗАВДАННЯ	93
3.1 План модернізації та переоснащення Франції після Другої світової війни	96
3.2 Програма відбудови післявоєнної Європи.....	103
3.3 Ключові завдання повоєнного відновлення України з урахуванням європейського досвіду	107
3.4 Пропозиції щодо удосконалення системи державного управління інноваційними процесами в Україні в інтересах забезпечення конкурентоспроможності повоєнної національної економіки	111

Петрова І.П.

4 ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ІНВЕСТИЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	126
4.1 Фінансування публічно-приватного партнерства через призму викликів сьогодення.....	126
4.2 Реалії публічно-приватного партнерства в Україні.....	129
4.3 Механізм реалізації публічно-приватного партнерства в Україні	133

Дідковська Л.І.

5 ГІДРОМЕЛІОРАТИВНА ГАЛУЗЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	141
5.1 Иригаційна реформа	141
5.2 Вплив військових дій на гідро-меліоративну галузь та водні ресурси.....	142
5.3 Відродження гідротехнічної меліорації у повоєнний період.....	144

Єрмакова О.А., Рубель О.Є., Бушуєв С.Г., Купінець Л.Є.

6 ПРОГРАМНІ ЗАХОДИ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ СЕКТОРУ АКВАКУЛЬТУРИ (РИБНИЦТВА) ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ	151
6.1 Економічне значення аквакультури.....	151
6.2 Проблеми розвитку сектору аквакультури в Одеській області.....	154
6.3 Пропозиції щодо розвитку сектору аквакультури в Одеській області.....	158
6.4 Інституційне забезпечення реалізації програмних заходів	161

Соколенко Л.Ф.

7 ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА АУДИТУ КЕРУЮЧИХ КОМПАНІЙ У СФЕРІ ЖКГ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ	164
7.1 Організація аудиту фінансової звітності керуючої компанії у сфері ЖКГ в умовах цифровізації її бізнес-процесів	164

7.2 Процедури аудиторської перевірки бізнес-процесів керуючої компанії у сфері ЖКГ в умовах відновлення України після збройного конфлікту	211
7.3 Методика загальних аудиторських процедур перевірки фінансової звітності керуючих компаній у сфері ЖКГ	234
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	258
Додаток А.....	277

ВСТУП

У зв'язку з обговоренням шляхів повоєнного відновлення України та способів отримання й використання відповідного фінансування особливої актуальності набуває аналіз успішних світових кейсів відбудови та їх адаптація до реалій нашої країни. В цьому контексті важливість інноваційної складової відбудови країни пов'язана з тим, що головною вимогою до відновлення має бути не просте повернення до довоєнного стану, а повноцінна інноваційна розбудова та інтегрування до Європейського співтовариства на засадах сталого розвитку та з урахуванням Європейського зеленого курсу, що також є запорукою виконання Копенгагенських критеріїв вступу до ЄС.

У монографії розглянуто інноваційні чинники, що забезпечували відновлення та розвиток країн після воєнних конфліктів, для їх урахування при створенні концепції відновлення України.

У першому розділі **«Збройний конфлікт – причини і наслідки для України»** (Телетов О.С.) проаналізовано історичні корені виникнення конфлікту та підтверджено, що до першочергових напрямків відновлення соціально-економічного стану країни після збройних конфліктів можна віднести інновації в техніко-економічній, індустріальній, аграрній та науково-освітній діяльності. Певні сподівання на реалістичність ідей відновлення країни існують завдяки створенню бізнес-інноваційних структур, які починають входити у вітчизняне економічне середовище. В певних регіонах країни вже набутий практичний досвід у вирішенні локальних та регіональних ринкових проблем за рахунок залучення до цього процесу як державних організацій, вищих навчальних закладів, колишніх дослідницьких та проектних інститутів, так й підприємств малого та середнього бізнесу. Здебільшого такі структурні одиниці створюються за підтримки місцевих органів влади та держадміністрацій, іноземних інвесторів, приватного бізнесу. Доцільно створити індустріальні парки (технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори) з метою раціональнішого використання наявного

виробничо-наукового потенціалу, матеріально-технічної бази для комерціалізації результатів наукових досліджень та їх впровадження на вітчизняному та закордонних ринках у менш постраждалих від військових дій містах. Обґрунтовано, що надія на відновлення національної економіки країни після позитивного для України закінчення військового конфлікту на принципах інтелектуально-інноваційного сталого розвитку пріоритетних напрямків цілком реальна.

Другий розділ **«Інновації у повоєнному відновленні економіки»** (Омельяненко В.А., Омельяненко О.М.) присвячений визначенню змістовних аспектів еволюції концепт-зв'язки «розвиток – безпека» та обґрунтуванню того, що у сукупності вказані тенденції визначили новий специфічний зміст, в якому безпека і розвиток виступають як взаємообумовлені цілі та способи їх досягнення. Подано порівняльний аналіз традиційних та інноваційних безпекових підходів, що ілюструє значення саме національного рівня формування політики розбудови системи «сталий розвиток – безпека». Обґрунтовано, що для розбудови національної системи «сталий розвиток – безпека» варто розглядати інноваційну політику як сукупність інструментів управління цілеспрямованим впровадженням інновацій, що сприятимуть сталому розвитку. Необхідність аналізу інноваційного виміру національної системи «сталий розвиток – безпека» обумовлюється тим, що звуження національної безпеки до військово-політичного аспекту в прив'язці до національних інтересів у сфері безпеки та оборони є в сучасних умовах помилковим підходом. У цьому контексті інноваційна безпека може бути тим компонентом, що пов'язує напрями досліджень в інтересах забезпечення як національної безпеки, так і її якісного соціально-економічного розвитку. Підкреслено важливість системної інноваційної політики, що передбачає розроблення та впровадження системи пріоритетних напрямів розвитку науки та інновацій, орієнтованої на досягнення Цілей сталого розвитку за деталізацією за технологіями або вимірами сталого розвитку. В умовах обмежених ресурсів необхідно ранжувати інновацій за пріоритетністю. Це завдання пропонується вирішити шляхом концептуалізації зв'язку між сталим розвитком та безпекою, за

результатами чого можна шляхом оцінювання поточного стану та прогнозування визначити найбільш проблемні складові (поточні, очікувані) національної системи «сталій розвиток – безпека». Важливість використання такого підходу в умовах України обумовлено тим, що сучасні підходи до побудови різних політик розвитку є спробою оперативного, ручного управління без заздалегідь заданої траєкторії та без чіткої моделі. Є низка точкових стратегій, фактично не пов'язаних ні між із собою, ні з остаточним результатом – підвищенням рівня життя громадян та сталим розвитком країни. Розроблено схему аналітики стратегічної інноваційної безпеки, що ґрунтується на технологічній аналітиці, контролі визначених індикаторів інноваційного розвитку та розробленні науково-методичних основ стратегічного управління. Результати аналітики визначених індикаторів у їх системному взаємозв'язку слід використати для розроблення програм розвитку та інноваційних стратегій. Інноваційні стратегії пропонуємо розглядати як набір правил та організаційно-економічних механізмів, що визначають процедуру селекції і реалізації різних типів інновацій відповідно до суспільної орієнтації розвитку). Визначено, що враховуючи значну диференціацію впливу війни на регіони України, постає завдання реалізації різних регіональних стратегій відновлення. Для цих цілей запропоновано використовувати макропроєктування інноваційно-технологічних систем як основу інституційно-інноваційного проєктування, що має серед іншого розглядатись у контексті смарт-спеціалізації регіонів.

У третьому розділі **«Відновлення повоєнної економіки України: управлінські аспекти, європейський досвід і завдання»** (Піддорицева І.Ю., Миценко І.М.) відзначено, що неприпустимим є відтворення аграрно-сировинної моделі економіки у її довоєнному вигляді, що призведе до остаточної «аграризації» та занепаду країни. Повоєнна відбудова України має спрямовуватися на створення економіки індустріально-інноваційного типу шляхом технологічно-цифрової трансформації на засадах Індустрії 4.0. Україна має сама ініціювати такий сценарій післявоєнного розвитку, розробивши концепцію комплексного плану повоєнної відбудови країни на

нових технологічних засадах. Цей план необхідно надати нашим союзникам для подальшого спільного доопрацювання та погодження. Розробкою Плану мають займатися найкращі й найкваліфікованіші фахівці з чистою репутацією, завзяті та підприємливі, не байдужі до майбутнього України. У Плані має бути чітко визначено курс на європейську інтеграцію України. План має стати національною політикою України, програмою її структурної трансформації. Забезпечення інноваційної конкурентоспроможності повоєнної національної економіки є вельми складним і довготривалим процесом, який потребує ефективної системи державного управління інноваціями. Така система має ґрунтуватися на нових підходах, враховувати сукупність викликів внутрішнього та зовнішнього походження, передбачати участь у процесах управління широкої громадськості. Для підсилення інноваційного потенціалу України в інтересах її найшвидшого повоєнного відновлення розроблено пропозиції щодо формування цілісної системи державного стратегічного планування і прогнозування розвитку науково-технічної та інноваційної сфери.

У четвертому розділі **«Публічно-приватне партнерство як інвестиційний механізм післявоєнного відновлення економіки України»** (Петрова І.П.) визначено, що публічно-приватне партнерство є інвестиційним механізмом післявоєнного відновлення економіки, чинником економічного зростання, створення нових робочих місць та структурної перебудови економіки. Для України публічно-приватне партнерство є ключем до вирішення цілої низки як економічних, так і соціальних проблем відновлення країни. Публічно-приватне партнерство дозволяє цілеспрямовано використовувати інвестиційний потенціал бізнесу у визначених державою стратегічних напрямках. Виявлено, що механізм публічно-приватного партнерства має суттєвий вплив на економіку шляхом зниження навантаження на державний бюджет, залучення іноземного капіталу, використання переваг приватного бізнесу для реалізації суспільно-значущих державних функцій, стимулювання ділової активності в умовах кризових явищ, викликаних воєнним станом в країні та створення додаткових можливостей для післявоєнної відбудови

інфраструктури України, а також інших суміжних підгалузей економіки. Запропоновано механізм реалізації інвестиційних проєктів на засадах публічно-приватного партнерства: визначення проєкту публічно-приватного партнерства; підготовка та планування проєкту (розробка техніко-економічного обґрунтування); проведення конкурсу з визначення приватного партнера; управління реалізацією договору публічно-приватного партнерства (контроль і моніторинг реалізації ППП); управління реалізацією договору публічно-приватного партнерства. Виявлено, що сферами застосування публічно-приватного партнерства для післявоєнного відновлення країни можуть бути: житлово-комунальний комплекс; транспортна інфраструктура; курортно-рекреаційна сфера і туризм; охорона здоров'я; інноваційна, наукова та науково-технічна діяльність; освіта.

П'ятий розділ **«Гідромеліоративна галузь в умовах воєнного стану»** (Дідковська Л.І.) присвячений висвітленню впливу військових дій на стан гідромеліоративної галузі та обґрунтуванню напрямів з відновлення вітчизняного зрошувального землеробства у повоєнний період. Задля цього необхідно буде здійснити низку заходів: інвентаризацію меліорованих площ та іригаційної інфраструктури, оцінити завдані еколого-економічні збитки. Важливим буде забезпечення державної підтримки відновлення меліоративних систем та придбання зрошувальної техніки. Розкрито залежність повоєнного відродження гідротехнічної меліорації України від вливання фінансових ресурсів: кредитів та грантів від міжнародних організацій та зарубіжних країн, а також репарацій від країни-агресора.

У шостому розділі **«Програмні заходи щодо використання потенціалу сектору аквакультури (рибництва) для забезпечення продовольчої безпеки»** (Єрмакова О.А., Рубель О.Є., Бушуєв С.Г., Купінець Л.Є.) визначено основні проблеми, які стримують розвиток сектору аквакультури в Одеській області, надано відповідні пропозиції щодо розвитку даного сектору та окреслено необхідне інституційне забезпечення для реалізації запропонованих заходів. Зростаючі потреби в рибній сировині на фоні

скорочення обсягів вилову риби в Чорноморському басейні та внутрішніх водоймах ставлять перед рибною промисловістю України задачу пошуку резервів. Таким резервом, здатним поповнити скорочені обсяги промислу, і повинна стати аквакультура. Проблеми сектору аквакультури систематизовано за елементами моделі М. Портера: фактори виробництва, умови внутрішнього попиту, споріднені та підтримуючі галузі, контекст стратегії підприємств, який у даному дослідженні визначений як зростання обсягів виробництва товарної риби. Дане дослідження може стати підґрунтям для розробки регіональної галузевої програми розвитку сектору аквакультури.

У сьомому розділі **«Організація і методика аудиту керуючих компаній у сфері ЖКГ в умовах цифровізації бізнес-процесів»** (Соколенко Л.Ф.) розглянуто особливості організація аудиту фінансової звітності керуючої компанії у сфері ЖКГ в умовах цифровізації її бізнес-процесів, розроблено програму вивчення керуючої компанії та її середовища, загальну стратегію аудиту керуючої компанії та план аудиту керуючої компанії. В ході дослідження сформульовано доцільність структурування процедур аудиторської перевірки за бізнес-процесами. Даний підхід повністю відповідає вимогам міжнародних стандартів аудиту, зокрема, дозволяє спланувати процедури у відповідь на оцінені ризики аудитора, зосередити увагу на отриманні аудиторських доказів не за окремими об'єктами бухгалтерського обліку, а за пов'язаними операціями. Запропоновано ряд рекомендацій щодо загальних аудиторських процедур перевірки фінансової звітності керуючих компаній у сфері ЖКГ.

Колективна монографія «Інноваційні основи відновлення та розвитку країн після збройних конфліктів» опублікована в межах виконання НДР Інституту стратегій інноваційного розвитку і трансферу знань «Методологія управління проєктами трансферу технологій» (№ 0121U114205).

Підоричева І. Ю.

Інститут економіки промисловості НАН України

Миценко І. М.

Центральноукраїнський національний технічний університет

З ВІДНОВЛЕННЯ ПОВОЄННОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД І ЗАВДАННЯ*

Наразі світ опинився перед лицем найбільш серйозного і безпрецедентного виклику в новітній історії Європи – невмотивованого військового вторгнення РФ на територію незалежної України. Це, з одного боку, поставило під загрозу мир і безпеку на європейському континенті, а з іншого – виявило кризу у безпековій сфері ЄС. Найближчими серйозними її наслідками стануть міграційна, продовольча, енергетична та економічна кризи, які торкнуться усього світу. Важкими будуть наслідки російсько-української війни насамперед для нашої держави. Для їх ефективного та швидкого подолання потрібно застосовувати виважені, продумані рішення, які до того ж мають спиратися на іноземний досвід повоєнного відновлення. У цьому контексті доцільно згадати та проаналізувати, як відновлювалася після Другої світової війни Європа і Франція, зокрема.

Для України план відновлення французької економіки після Другої світової війни представляє інтерес через схожість проблем і викликів, які постали перед Францією 1946 р. та сьогоднішньою Україною. Звісно, він не може бути в усіх деталях перенесений на український ґрунт, але до цього ніхто й не прагне. Нині ми живемо у зовсім іншій світовій економіці, іншому світі, який з середини минулого століття пройшов через дві промислові революції, а сьогодні знаходиться в процесі переходу до Четвертої промислової революції, принципово відмінної від двох попередніх (Amosha, Pidorycheva, Zemliankin,

* Розділ підготовлено в рамках виконання науково-дослідної роботи «Стратегічні напрями смарт-спеціалізації промислових регіонів України» Інституту економіки промисловості НАН України (№ 0121U114107)

2021, р. 7-9; Prokopenko, Bezliudnyi, Omelyanenko, Slatvinskyi, Biloshkurska, Biloshkurskyi, 2021). Водночас нас цікавлять методи і підходи, що застосовувалися європейськими країнами для ефективного повоєнного відновлення економіки, які можуть бути використані або враховані в Україні.

Дослідженню процесів реструктуризації економіки після воєн і військових конфліктів, зокрема європейських країн після Другої світової війни, присвячено чимало наукових праць. Так, Е. Райнерт у роботі (Райнерт, 2016) обґрунтовує, що усі багаті сьогодні європейські країни використовували для повоєнної відбудови своїх економік одну і ту ж саму стратегію – вони відмовлялися від сировинної орієнтації на користь переробної промисловості та обов'язково проходили через період, коли емуляція – бажання та прагнення зрівнятися або перевершити – була їх головним пріоритетом. На його переконання, Програма відновлення Європи (більш відома як План Маршалла) є найуспішнішим проектом розвитку в історії людства з огляду на кількість країн, яким за його допомогою вдалося вибратися з бідності (Райнерт, 2016, с. 273).

Прогресивність та важливість Плану Маршалла для відбудови Європи підкреслює і Т. Джадт (Judt, 2005). Дослідник зазначає, що найголовнішим досягненням Плану було блокування причин занепаду європейської економіки (дефіциту виробництва товарів, взаєморуйнівного протекціонізму і занепаду торгівлі) та її повернення у стан міжвоєнних років (Judt, 2005, р. 93).

Європейське післявоєнне економічне зростання вивчається у роботі (Eichengreen, 1994). Зокрема, її автор зазначає, що основними складовими дива європейського зростання у цей період були значні обсяги інвестицій та зростання експорту, а також ціла низка внутрішніх і міжнародних домовленостей, включаючи створення Європейського платіжного союзу й Європейського об'єднання вугілля та сталі, які вирішували проблеми міждержавного співробітництва.

Причини швидкого повоєнного відновлення Бельгії (1944-1960 рр.) вивчає І. Кассьєрс (Cassiers, 1994). Дослідниця переконана, що «бельгійське економічне диво» безпосередньо

післявоєнного періоду пов'язане зі сміливими інституційними реформами у соціальній та монетарній сферах. Водночас зазначає, що у 1950-х рр. економічне зростання країни уповільнилося, що, на її думку, пояснюється оборонними витратами та відсутністю промислової реструктуризації.

Одним із найуспішніших в історії прикладів усунення наслідків війни вважає метод повоєнної відбудови Франції М. Келлі. Зокрема, дослідник підкреслює ключову роль у цих процесах культурної та інтелектуальної перебудови французької національної ідентичності, зазначаючи, що потужний суспільний консенсус щодо відновлення національної ідентичності у 1944–1947 рр. багато в чому допоміг забезпечити майбутнє процвітаючої сьогодні Франції (Kelly, 2008).

Водночас, незважаючи на наявність значного наукового доробку з вивчення досвіду післявоєнного відновлення Європи, дослідження методів і підходів відновлення та розвитку країн після військових конфліктів в умовах нової історичної реальності, потребує подальших наукових розвідок.

З огляду на зазначене, метою дослідження є узагальнення та систематизація досвіду відновлення Європи після Другої світової війни, розкриття методів і підходів, застосованих європейськими країнами, зокрема Францією, у справі модернізації та реструктуризації післявоєнної економіки, визначення на цій основі ключових завдань повоєнного відновлення України та обґрунтування пропозицій щодо удосконалення системи державного управління інноваційними процесами в інтересах забезпечення інноваційної конкурентоспроможності повоєнної національної економіки.

У процесі дослідження застосовано загальнонаукові методи теоретичного аналізу: логіки та історичної періодизації, порівняння, узагальнення та систематизації. Дослідження базується на положеннях неошумпетерівської економічної школи, яка на чільне місце ставить структурні зміни в економіці, що здійснюються завдяки інноваціям, та інституціональної теорії, спирається на теоретичні напрацювання та практичний європейський досвід щодо вирішення проблеми ефективної відбудови та структурної трансформації повоєнної економіки.

3.1 План модернізації та переоснащення Франції після Другої світової війни

Загальновідомо, що Франція вийшла з Другої світової війни серйозно виснаженою. Але значно менш відомим є той факт, наскільки економічно слабкою вона була напередодні війни. Так, продуктивність праці французького робітника була в 3 рази нижчою, ніж американського і в 1,5 рази меншою, ніж англійського. Один французький селянин забезпечував сільськогосподарською продукцією п'ятьох споживачів, а американський – п'ятнадцять. Середній вік машин у французькій промисловості становив 25 років, тоді як у США – 5–6, а у Великій Британії – 8-9 років, де машин до того ж було вдвічі більше. Досить показовим є той факт, що у 1945 р. найсучаснішим підприємством Франції було металургійне підприємство, побудоване у 1906 р. німцями в Лотарингії (Монне, 2000, с. 284–286). Бездіяльність і збереження несприятливої динаміки ситуації, що склалася в економіці країни, загрожувала остаточною її занепадом і вимагала невідкладних дій. Тож було вирішено готувати *План модернізації та переоснащення Франції (Plan de Modernisation et d'Équipement)* (далі – План), головним ініціатором і куратором підготовки якого виступив відомий французький політичний діяч, економіст і дипломат Жан Монне. За його ім'ям він і отримав назву *Плану Монне*. Свій План реконструкції Франції у грудні 1945 р. Ж. Монне надав Шарлю де Голлю (на той час Голові Тимчасового уряду Французької республіки та майбутньому Президенту Франції) і невдовзі для його детальної розробки був створений Генеральний комісаріат, який і очолив Ж. Монне (Judt, 2005, р. 70).

Відразу потрібно сказати, лідерські якості, харизма і патріотизм Жана Монне зіграли вирішальну роль в модернізації Франції. Він взяв на себе дуже складну та відповідальну місію. І головна її складність, як не дивно, полягала не у підготовці Плану, хоча, звісно, це було дуже непросте завдання, а в тому, щоб не допустити надмірного втручання чиновників у цей процес. На переконання Ж. Монне, Планом повинні були

займатися виключно найкращі та найдосвідченіші у своїй сфері фахівці, які до того ж мали бути підприємливими та активними. План і команда, яка ним займалася, представлялася йому як своєрідна надбудова над усіма іншими державними структурами, підзвітна напряму прем'єр-міністру країни.

«Я дуже поважаю французьку адміністрацію, – казав Ж. Монне тодішньому прем'єр-міністру Франції Феліксу Гуену, – але цілком ясно, що вона не підходить для вироблення плану, який має змінити обличчя країни. Роль адміністрації – підтримувати існуючий порядок речей. Функціонери, які нею керують, мають усі прекрасні якості, крім однієї: підприємливості. Щоб трансформувати Францію, потрібно насамперед трансформувати державні структури і, можливо, школи, в яких готують кадри. Я не згоден довірити комісії з модернізації чиновникам, і ще менше – допустити їхню опіку над планом. План підкорятиметься вам, або його не буде» (Монне, 2000, с. 300).

Ф. Гуен відгукнувся, погодившись з аргументами Монне, чим одразу задовольнив декілька умов, від яких без перебільшення залежав успіх усієї справи: по-перше, надати Плану загальнонаціонального значення та авторитету; по-друге, нівелювати бюрократичну складову при ухваленні рішень.

На перших етапах роботи над Планом складність викликала завдання визначення *пріоритетних галузей*, які мали отримати цільову підтримку та в подальшому дати імпульс розвитку національного виробництва по всій країні. Проте фактичної інформації було обмаль, а плани розвитку окремих галузей хоча й були в наявності, втім не узгоджувалися та не взаємодіяли між собою. Справа в тому, що на той час проблематика міжгалузевих зв'язків була ще недостатньо вивченою, тому розробники Плану обмежилися двома галузями, які визначали перспективи відродження країни загалом – вироблення енергії та виробництво сталі. Водночас інші галузі також потребували уваги, а оскільки інформації щодо їх реального стану не вистачало і можливості їхнього розвитку, фактично, залежали не від міністерств, а від реальних підприємств, їх директорів, інженерних, робітничих кадрів і профспілок, то було вирішено створити в кожній галузі групи з

представників усіх зацікавлених сторін – так звані *комісії з модернізації*.

Кожна комісія могла формувати підкомісії для дослідження вузьких питань. Діяльністю комісій керували Ж. Монне, як генеральний комісар Плану, та його служба. Вони випускали директиви, слідкували за просуванням робіт, координували роботу комісій між собою, аби кожна з них враховувала потреби та обмеження інших галузей. Комісар Плану відповідав за комплексність робіт, які велися у різних сферах, і був підзвітний напряму прем'єр-міністру країни. У відносинах з міністерствами він виконував роль постійного представника прем'єр-міністра, що давало йому широкі повноваження та позбавляло необхідності постійно узгоджувати свої дії з різними департаментами, завдяки чому уся справа просувалася доволі швидко.

Відповідно, працівники адміністративного апарату Плану також отримували можливість, уникаючи бюрократичних перепон, впливати на всю сукупність виконавчих органів влади. При цьому штат співробітників апарату Плану був невеликим і складався з близько тридцяти осіб. Усіх інших фахівців та експертів залучали в разі потреби як консультантів. *Кінцевою метою роботи апарату Плану було сформувати цілісне бачення ситуації, визначити пріоритетні сектори економіки, надати конкретні пропозиції щодо їх розвитку та поставити перед ними завдання на найближчу перспективу.*

Через рік після створення Генерального комісаріату, у січні 1947 р., французький уряд схвалив перший комплексний національний план модернізації Франції, спрямований насамперед на вирішення повоєнної кризи в країні. Його суть зводилася до таких цілей:

1. Заручитися підтримкою народу у справі модернізації країни, подолання інертності минулих років і надолуження соціально-економічного відставання від інших країн. Це була ключова мета. Ж. Монне був переконаний, що відновити французьку економіку без активної участі у цьому процесі французького народу просто неможливо. Під «народом» він розумів не якесь абстрактне поняття, а звичайних працівників, промисловців, підприємців, усіх людей, причетних до робіт по

відновленню країни (Монне, 2000, с. 287, 291–292). Французький народ мав усвідомлювати свою роль та відповідальність при виконанні поставленого перед країною складного завдання.

2. Піднятися на рівень науково-технічної революції, від якого країна відстала ще до війни. У 1946 р. французька економіка стагнувала, водночас в інших країнах, які приймали участь у війні, навпаки, спостерігався значний технічний прогрес. Ж. Монне зазначає, що цей прогрес був не просто матеріальним, він був у свідомості народу, які прагнули до відновлення своїх країн і нарощення їх сили (Монне, 2000, с. 277). Подолання технічної та психологічної прірви, що утворилася між Францією та іншими країнами, ставилося за мету Плану.

Науково-технічна революція та перебудова промисловості, яка мала здійснюватися на її основі, були визнані терміновою необхідністю, доки власники великого капіталу не вживуть заходів щодо збереження існуючого виробничого арсеналу, замість його технічної перебудови та оновлення. Також було вирішено спочатку реконструювати промисловість, запустити в країні вироблення енергії, виробництво сталі та будівельних матеріалів і вже на цій основі розпочинати процес відновлення соціальної інфраструктури і насамперед будівництва житла.

3. Підвищити продуктивність праці та прагнути до повного використання наявних людських ресурсів.

4. Розвинути обсяги національного виробництва і зовнішню торгівлю у тих галузях і секторах, в яких позиції Франції є найбільш вигідними.

У міжвоєнний та післявоєнний періоди французьке виробництво ледь могло задовольнити власні потреби, тому країні доводилося закуповувати за кордоном більше, ніж продавати. Як результат, тривалий час Франція мала від'ємний торговельний баланс, притому третину імпорту вона покривала за рахунок відсотків капіталу, розміщеного за кордоном. Нарощення обсягів промислового виробництва та експорту мало стабілізувати економіку, знизити імпортозалежність товарного ринку, підвищити обсяги капітальних інвестицій.

Протягом 1946 р. у справі розроблення Плану, як члени комісій, підкомісій, експерти, консультанти, взяли участь більше тисячі осіб, найбільш авторитетних у своїй сфері. Вони стали справжньою командою, дії яких спрямовував і координував Генеральний комісаріат. Ж. Монне зазначав, що без цієї керівної роботи, у них була би лише купа різних ідей без належних висновків, заразом без такої маси учасників, висновки, вироблені комісіями, не проникли би до усіх верств населення (Монне, 2000, с. 303).

За результатами роботи комісій та експертів, як *пріоритетні галузі французької економіки*, що стали основою її модернізації на найближчі роки після закінчення війни, були визначені такі:

- 1) вугільна промисловість;
- 2) виробництво електричної енергії;
- 3) чорна металургія;
- 4) будівництво;
- 5) транспорт;
- 6) сільськогосподарське машинобудування.

Для кожної з цих галузей були розроблені програми модернізації, обов'язкові для виконання органами влади у співпраці з підприємствами. Після цього одразу приступили до реалізації конкретних проєктів, серед яких були будівництво греблі в Донзер – Мондрагоні та заснування французької компанії чорної металургії «Юзінор» («Usinor»), власне, з них розпочалася масштабна модернізація промисловості та сільського господарства Франції. Для безперервного фінансування проєктів Плану було створено національний Фонд модернізації та переобладнання (рис. 3.1).

Реалізація Плану Монне здійснювалася за рахунок іноземних кредитів, переважно, від США, оскільки в умовах платіжного дефіциту самотужки та швидко відновити свою економіку Франція була не здатна. Тож американській стороні був представлений План з усіма розрахунками і прогнозами, який, як зазначає Ж. Монне, був сприйнятий ними зі значним інтересом і незабаром між сторонами утворився «клімат активного співробітництва», в якому модернізація Франції розцінювалася як спільна мета і позичальника, і кредитора

(Монне, 2000, с. 309–310). Далі розпочалася спільна робота – поглиблена і складна, потрібно було домовитися не лише про значні суми кредитів на відновлення країни, але й визначитися з військовими боргами за ленд-лізом. Підсумком перемовин стало, по-перше, згода США списати більшу частину військового боргу Франції з розстроченням сплати його залишку на десятки років, практично без відсотків. По-друге, надання Франції кредиту, який мав надходити частинами упродовж п'яти років і за транші потрібно було звітувати кожного року, надаючи докази ефективності витрачених коштів. Незважаючи на те, що сума кредиту не покривала усіх видатків і потреб, головне, чого домогалася Франція, – це започаткування фінансування Плану за домовленою схемою без зупинки.

Рис. 3.1. Підхід до відновлення базових галузей економіки Франції за Планом Монне

Джерело: побудовано авторами за (Монне, 2000, с. 303-323)

Що важливо: позикові кошти мали витрачатися не на кінцеве споживання, надання послуг і будівництво житла, а виключно на ті проекти, які здатні були запустити економіку, надати їй потужний імпульс. Це, однак, викликало соціальні невдоволення, страйки і протести серед населення.

Потрібно також зазначити, що через брак приватного капіталу усі великі проекти у Франції фінансувалися державою. У таких умовах французький державний сектор стрімко

розростався: повоєнний французький уряд націоналізував банки, страхові компанії, комунальні служби, повітряний транспорт, шахти, промисловість боєприпасів, авіабудування і навіть, як зазначає Т. Джадт, концерн «Renault» як покарання його власнику за військову допомогу Німеччині. До травня 1946 р. п'ята частина усіх промислових потужностей Франції перебувала у державній власності (Judt, 2005, с. 70). Націоналізовані підприємства потрібно було швидко відновлювати, нарощувати їх експортний потенціал та здатність виробляти конкурентоспроможні товари, адже вже через декілька років Франція мала не лише самотужки підтримувати темпи економічного зростання, а ще й погашати зовнішній державний борг. Це був перший ризик реалізації Плану і ускладнювався він тим, що іноземні кредити у часовому проміжку не досягали того моменту, коли країна остаточно відновиться і стане на ноги.

Другий ризик полягав у нестійкості національної валюти, зокрема через політичну нестабільність, та високому рівні інфляції через емісію грошей для покриття бюджетного дефіциту. Франція зіткнулася з відпливом капітальних інвестицій та спекуляцією, негативний вплив яких на економіку посилив також низький врожай зернових через заморозки. Як зазначає Ж. Монне, уряд не вживав заходів щодо стримування інфляції (Монне, 2000, с. 321), тому було вирішено створити в апараті Плану спеціальну балансову комісію, яка розробить рекомендації для збалансування зв'язків між виробництвом і споживанням. Оскільки ресурси були надто обмежені, а отже, наростити обсяги виробництва було практично неможливо, комісії довелося вдатися до зниження рівня споживання в країні шляхом девальвації франку, введення надзвичайного податку (частина цього податку спрямовувалася до Фонду модернізації та переобладнання) та запровадження інших соціально непривабливих заходів. Зрештою це дозволило приборкати інфляцію. Але ж проблема відродження французької промисловості нікуди не ділася: Франція як і раніше відчувала дефіцит продуктів і не забезпечувала себе найнеобхіднішим.

Далі проблеми країни вирішувалися в межах Плану Маршалла, під який було розширено та адаптовано перший

комплексний національний план модернізації Франції.

3.2 Програма відбудови післявоєнної Європи

У скрутній соціально-економічній ситуації перебувала не лише Франція, але й інші європейські країни на чолі з Німеччиною. У травні 1945 р., одразу після капітуляції Німеччини, до неї було застосовано *План Моргентау*, запропонований міністром фінансів США Генрі Моргентау і схвалений антигітлерівською коаліцією ще у 1943 р. Суть його полягала в тому, щоб повністю ліквідувати промисловість Німеччини, аби убезпечити світ від нового німецького замаху, та перетворити її на сільськогосподарську країну. Однак вже через рік стало зрозуміло, що тотальна деіндустріалізація країни призводить до серйозних економічних проблем, у тому числі – до зниження продуктивності в сільському господарстві. Експрезидент США Генрі Гувер, відряджений в Німеччину для з'ясування причин економічних проблем, що накопичувалися в країні, зробив за підсумками своєї роботи невтішний висновок: повоєнну Німеччину неможливо перетворити у сільськогосподарську країну без знищення або вивезення з неї усього її населення (Райнерт, 2016, с. 183). Тобто наслідки деіндустріалізації німецької економіки були настільки руйнівними, що поставили під загрозу навіть продовольче самозабезпечення населення країни. Тож від Плану Моргентау довелося відмовитися.

Водночас стало зрозуміло, що не лише Німеччина, але й інші європейські країни не впораються самотужки з повоєнним відновленням. Американський держсекретар Джордж К. Маршалл з цього приводу зазначив: «Справа в тому, що потреби Європи в найближчі три-чотири роки в іноземній їжі та інших основних продуктах – переважно з Америки – настільки перевищують її нинішню платоспроможність, що вона має отримати суттєву додаткову допомогу або зіткнутися з економічними, соціальними та політичними проблемами дуже серйозного характеру» (Encyclopedia Britannica, 2021).

Оцінивши масштаби руйнувань, завданих війною, розуміючи та будучи схвильовані вразливістю західноєвропейських країн перед радянським експансіонізмом, США виступили з ініціативою надати економічну та політичну допомогу Європі в її відновленні та збереженні демократичних цінностей. Президент США Гаррі С. Трумен зазначив, що США «не допустять перетворення Європи на зону депресії та легку здобич для комунізму» (Монне, 2000, с. 325). Офіційно про свої наміри США заявили у червні 1947 р., коли Дж. К. Маршалл у промові в Гарвардському університеті запропонував європейським країнам самим розробити програму реконструкції Європи за сприяння США. «Я думаю, – сказав він, – що ініціатива має виходити від Європи. Роль Америки буде полягати в тому, щоб надати дружню допомогу у розробці європейської програми, а потім підтримати її виконання настільки, наскільки це буде необхідно» (Монне, 2000, с. 327). Ця промова ознаменувала офіційний початок *Програми відбудови Європи (European Recovery Program)* (далі – Програма), названої на його честь *Планом Маршалла*.

Європейська реакція на пропозицію Дж. К. Маршалла була швидкою та позитивною. Спочатку допомога була запропонована майже усім європейським країнам, у тому числі Радянському Союзу, але останній відмовився від участі у ній через несумісність основних її положень з принципами закритої радянської економіки. Під тиском Радянського Союзу від американської допомоги відмовилися і його країни-сателіти. У результаті, 16 з 22 запрошених європейських країн прийняли пропозицію США, усі вони – Австрія, Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Західна Німеччина, Ірландія, Ісландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Франція, Швеція, Швейцарія – отримали допомогу за Планом Маршалла (Encyclopedia Britannica, 2021).

Конгрес США санкціонував створення Програми, а Г. С. Трумен підписав її у квітні 1948 р. Концепція Програми принципово відрізнялася від умов надання попередньої фінансової допомоги США у відбудові Європи (рис. 3.2).

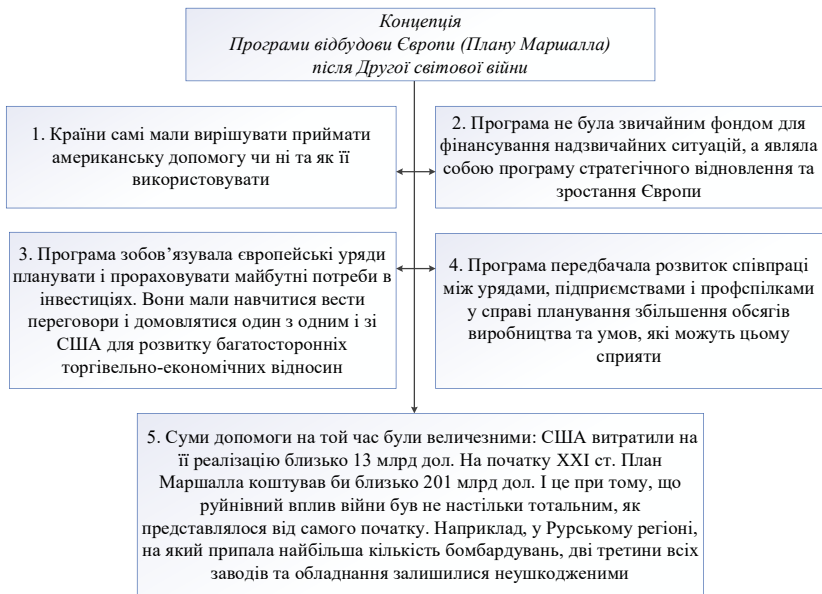

Рис. 3.2. Відмінні особливості Програми відбудови Європи після Другої світової війни

Джерело: побудовано авторами за (Judt, 2005, р. 83–91)

Важливо зазначити, що майже уся фінансова допомога (більше 90%) надходила у формі грантів і лише решта – у формі кредитів (Encyclopedia Britannica, 2021; History. Com., 2020; National Archives, 2022; Library of Congress, 2022). Пріоритет в її отриманні мали великі промислові держави (Велика Британія і Франція), оскільки вважалося, що модернізація саме цих країн матиме позитивне значення для відбудови всієї Європи. Цим двом країнам було надано найбільші суми в абсолютному виразі. Менший розмір допомоги у розрахунку на душу населення отримали союзники Німеччини (Італія) та країни, які зберігали нейтралітет (насамперед, Швейцарія).

Програма була націлена на відбудову міст і селищ, реконструкцію промислового і сільськогосподарського виробництва, інфраструктури, встановлення фінансової стабільності та усунення торгових бар'єрів між європейськими країнами для сприяння торговельно-економічним відносинам

між цими країнами та США. Водночас Програмою застосовувався тимчасовий тарифний захист національної промисловості та встановлювалися жорсткі правила щодо валютних операцій. Як зазначає Е. Райнерт, на його батьківщині, в Норвегії, Програма призвела до заборони імпорту одягу до 1956 р., автомобілів для приватного користування – до 1960 р., вона також суттєво обмежила грошові перекази за кордон (Райнерт, 2016, с. 212). Поряд з економічною відбудовою Європи Програма також ставила за мету зупинити поширення комунізму на європейському континенті (History. Com., 2020).

Зрештою її реалізація дозволила досягти гарних результатів: Програма сприяла європейській індустріалізації, зокрема швидкому відновленню сталеливарної, машинобудівної та хімічної промисловості, стимулювала залучення великих інвестицій в Західну Європу, підтримувала розвиток демократичних урядів, до того ж позитивно вплинула на економіку самих США, створюючи ринки для збуту американських товарів.

Незважаючи на це, після завершення Плану Маршалла вплив його на відбудову Західної Європи став предметом багатьох дискусій. Як зазначають експерти, звіти того часу свідчать про те, що на момент набуття ним чинності Західна Європа вже була на шляху до відновлення, тож Програма лише прискорила ці процеси, а не була вирішальною у цій справі (History. Com., 2020). Таку думку можна як спростувати (прикладом Франції), так і знайти їй підтвердження в історії відбудови інших держав, зокрема Південної Кореї. Так, допомога, яка була надана США Південній Кореї після Корейської війни 1950-1953 рр., навіть перевищувала допомогу, надану Франції і Великій Британії за Планом Маршалла, проте вона не принесла такого ж успіху, як в Європі. Справа в тому, що корейцям насправді нічого було відроджувати. Аграрна країна без промисловості, майже без електрики з неосвіченим населенням, корумпованим державним апаратом, стагнуючою економікою з засиллям олігархату не могла ефективно скористатися іноземною допомогою. Економічний підйом Південної Кореї розпочався на початку 1960-х рр. із приходом до влади військового уряду на чолі з Пак Чон Хі. Його лідерські

якості, відданість справі, орієнтованість на суцільне викоренення корупції та олігархату, оздоровлення економіки, переформатування південнокорейської освітньої системи разом із фінансовою підтримкою США (до речі, лише у формі грантів) і трансфером американських технологій створили південнокорейське «економічне диво».

Отже, іноземний досвід післявоєнної відбудови країн різних культур свідчить, що немає нічого неможливого. Заразом потрібно визнати, що вирішальну роль у цих процесах відіграють професійне лідерство національної еліти та фінансова допомога союзників насамперед грантова, їх всіляка підтримка і заступництво.

3.3 Ключові завдання повоєнного відновлення України з урахуванням європейського досвіду

Найперше, на чому хотілося б акцентувати увагу – це подібність структурних проблем довоєнних України та Франції. Так, особливістю національної економіки до початку війни була її структурна розбалансованість і технологічна низькоукладність, сировинна експортоорієнтованість та низька конкурентоспроможність (Kindzerski, 2021; Pidorycheva, Antoniuk, 2022; Миценко, Сухомлин, Юрченко, 2021). Якщо ми поглянемо на цю модель економіки через призму Плану Моргентау, то її відтворення у довоєнному вигляді означатиме занепад країни. Перспектив у такої моделі економіки немає, єдиною її альтернативою є інноваційно-технологічна модернізація.

Власне, Україна після того, через що їй довелося пройти і що їй народ переживає досі, просто не може собі дозволити обмежитися досягненням довоєнного, занадто скромного для її потенціалу, рівня соціально-економічного розвитку. Тому повоєнна відбудова України має бути спрямована на кардинальну зміну структури економіки, перехід від аграрно-сировинного її типу до індустріально-інноваційного на основі створення сучасної високотехнологічної, цифровізованої

промисловості у контексті розгортання у світі Індустрії 4.0. Причому Україна сама має виступити з такою ініціативою, якщо хоче уникнути долі посереднього, рутинного існування аграрної країни. Бо не факт, що союзники України запропонують їй саме сценарій інноваційного розвитку, а не щось на кшталт Плану Моргентхау. Деяким країнам Україна цікава лише як постачальник аграрної продукції та сировини без амбіцій на виробництво капітало- та наукомістких товарів. До цього також підштовхуватиме продовольча криза та багаторічна спеціалізація України на експорті продуктів низького ступеня переробки, закріплення за нею репутації «житниці Європи». Через війну експортні можливості України звужуються ще більше, а «аграризація» економіки лише посилюється. Так, за словами першого заступника Міністра аграрної політики та продовольства України Т. Висоцького (в інтерв'ю телеканалу «Київ») у 2022 р. частка аграрної продукції у структурі українського експорту може збільшитися з 40% до 70%. Тому ризики остаточно перетворитися на «аграрну наддержаву» залишаються. Щоб цього не допустити, потрібна сильна політична воля, чітка та незламна позиція національної еліти у відстоюванні національних інтересів України та її права на інноваційний розвиток.

Україна, як у випадку з Планом Маршала, має запропонувати власну версію комплексного плану повоєнної відбудови національної економіки на нових технологічних засадах – плану, який допоможе країні досягти процвітання у довгостроковій перспективі (далі за текстом – План). Розробкою концепції такого Плану, фундаментальних його основ, за прикладом повоєнної Франції, мають займатися найкращі, найкваліфікованіші фахівці, завзяті, активні та підприємливі, не байдужі до майбутнього України, – науковці, підприємці, промисловці, освітяни, представники інноваційних структур, громадських організацій, органів влади з чистою репутацією на засадах рівноправності та рівності сторін. Питання залишається за лідером: хто буде готовий і професійно здатен очолити відповідальну місію кураторства над розробкою Плану? Хто в змозі згуртувати навколо себе фахівців, населення України заради спільної мети – ефективної відбудови країни,

переведення національної економіки на вищий рівень науково-технологічного розвитку? Чи є в Україні свій Жан Монне?

При розробленні та узгодженні основних позицій Плану необхідно максимально усунути всі бюрократичні перепони, прискорити всі координаційні та погоджувальні процедури та закріпити підзвітність куратора Плану напряму прем'єр-міністру України. Розроблений План має стати національною політикою України, програмою її трансформації, усі інші стратегії і документи мають узгоджуватися з Планом і мати на меті його реалізацію. План має сформулювати цілісне уявлення післявоєнної ситуації в країні, чітко позначити першочергові завдання, визначити пріоритетні види діяльності або їх групи, здатні перезапустити економіку, надати імпульс стійкому економічному зростанню у довгостроковій перспективі. За досвідом Франції, для кожного з цих видів діяльності потрібно розробити програми модернізації з деталізацією робіт по конкретних проєктах. Для фінансування робіт за програмами має бути створений національний Фонд відбудови, реконструкції та розвитку.

Серед першочергових завдань мають стояти, по-перше, відбудова постраждалих і будівництво нових підприємств для забезпечення людей роботою, по-друге, вирішення житлового питання: спочатку це можуть бути модульні будинки (1-3 поверхові), що швидко (за 2–3 місяці) збираються і розбираються, їх можна розміщувати на вільних територіях західних областей, допоки не буде побудоване нормальне постійне житло для українців. На цих територіях потрібно швидко монтувати такі ж модульні споруди під навчальні заклади, лікарні, магазини, аптеки тощо. Саме тут доцільно розміщувати релоковані підприємства, евакуйовані із зони бойових дій. Такі заходи потрібно впроваджувати терміново для підтримки внутрішньо переміщених осіб та спонукання до повернення українців, які виїхали за кордон, адже деяким з них наразі просто нікуди повертатися.

Щодо позиції Європейського Союзу (ЄС) і США з приводу майбутнього України, то принаймні наразі є усі підстави вважати, що наші союзники підтримають прагнення України побудувати сильну, демократичну, індустріально-

розвинену країну з диверсифікованою, конкурентоспроможною економікою, здатною генерувати потрібну ринку додану вартість продуктів і послуг, забезпечити високий рівень життя громадян та національну безпеку держави. Підстав для такого висновку декілька.

По-перше, Європа відчуває відповідальність і провину перед Україною за свою лояльність до режиму Путіна у довоєнний час і навіть після окупації РФ Криму і частини території Донбасу у 2014–2015 рр.

По-друге, українці наразі боронять не лише свою країну, відстоюють її незалежність і свободу, вони захищають всю Європу, право європейців на прогрес і процвітання, «потужно нагадуючи ЄС, – як влучно зазначає автор статті (Bregman, 2022), – навіщо він взагалі був заснований».

По-третє, подання Україною заявки на членство в ЄС та одержання позитивних сигналів щодо цієї ініціативи від Європейської Комісії та Європейського Парламенту. Очевидно, що Європейському Союзу потрібна успішна Україна, а не осередок нестабільності та занепаду в Європі.

Ефективна реконструкція та модернізація української промисловості, інфраструктури, об'єктів соціальної та комунальної сфери може бути забезпечена лише за умови значної політичної, фінансової, консультативної допомоги з боку ЄС та США, вправного використання Україною цієї допомоги. У Європейському Союзі та його країн-членів є політична воля допомагати нашій державі відновлюватися після війни, є відданість цій справі. Так, ЄС планує створити трастовий фонд солідарності за зразком фонду відновлення країн-членів ЄС після Covid-19. Він фінансуватиме інвестиції у відбудову України та реформи за погодженням з українським урядом (Valero, 2022). І тут важливо зазначити, що безповоротна фінансова допомога іноземних держав має складати левову частку (90%) міжнародної фінансової допомоги Україні. За її рахунок мають фінансуватися проекти з будівництва нових великих містоутворюючих промислових підприємств, реконструкції на нових технологічно-цифрових засадах постраждалих підприємств, відбудови інфраструктури та житлового фонду. Домовлятися про таку схему фінансування

потрібно вже сьогодні, не нехтуючи цим питанням, успішне вирішення якого безпосередньо впливатиме на стійкість повоєнного економічного зростання України. Поки що ж іноземні держави більш схильні до кредитування, на частку грантів планується спрямувати лише близько 10% загального обсягу міжнародної фінансової допомоги. Це є неприпустимим, адже Україна виборює сьогодні право на свободу та демократичні цінності не лише для себе, але й усього цивілізованого світу.

Нарешті, з боку України надважливо буде забезпечити прозорість витрачання наданих іноземних коштів, підтримувати той високий рівень довіри, який встановився між владою України та керівництвом ЄС, не спалювати її через корупцію та нецільове використання коштів. Бо від цього без перебільшення буде залежати доля Української держави – перспектива її вступу до ЄС, продовження діалогу з європейськими партнерами на рівних без комплексу меншовартості, одержання широкої підтримки та всілякої допомоги у відновленні.

3.4 Пропозиції щодо удосконалення системи державного управління інноваційними процесами в Україні в інтересах забезпечення конкурентоспроможності повоєнної національної економіки

Соціально-економічна й технологічна відсталість України від інших європейських країн є результатом відсутності прогресивних структурних зрушень в економіці практично упродовж усього періоду незалежності України. Невмотивована російська військова агресія проти України, яка триває з 2014 р., а, починаючи з 24 лютого 2022 р., набула масштабних вимірів і поширилася на всю незалежну Україну, лише оголила цю проблему, змусила визнати, що інноваційна діяльність здатна виступити ефективним каталізатором відродження індустріального потенціалу країни, джерелом забезпечення

соціально-економічного зростання та послідовного підвищення рівня та якості життя населення.

У той же час підвищення інноваційності та конкурентоспроможності національної економіки є складним і довготривалим процесом, який вимагає серед іншого ефективної системи державного управління інноваційним розвитком. Наразі до неї висуваються нові вимоги, які не можуть бути реалізовані на основі традиційних підходів або прямого запозичення іноземного досвіду. Складність управління інноваційним розвитком наразі полягає в необхідності застосування таких підходів до управління, які б враховували нову історичну реальність, сукупність викликів внутрішнього та зовнішнього походження, а також передбачали участь у цих процесах широких верств населення. Так, в Європейському Союзі до управління інноваційними процесами застосовується так звана модель чотириланкової спіралі (Quadruple Helix Model) (Leydesdorff, 2012), згідно з якою підприємства, науковці, державні інституції та споживачі тісно співпрацюють з метою продукування інновацій. Слід відмітити, що у цій моделі в якості споживачів розглядаються громадяни, користувачі, мешканці, організації та інші суб'єкти, які залежно від контексту є споживачами даної інновації і зацікавлені в її розробці. Але особливу роль у створенні інновацій ЄС відводить громадянам і громадянському суспільству. На переконання європейських експертів (Arnkil, Järvensivu, Koski, Piirainen, 2010, р. 23), залучення останніх до інноваційного процесу як співавторів і співрозробників інновацій дозволить більше уваги приділяти їхнім потребам, а отже, краще їх задовольняти.

Посилення ролі громадян в ЄС виражається у відкритті всіх сфер суспільства для активного діалогу з ними: в державному управлінні через «відкритий уряд» (Open Government), в політиці через «партисипативну демократію» (Participatory Democracy), в економіці через «відкриті інновації» (Open Innovation), в науці через «відкриту науку» (Open Science) (Підоричева, 2020, с. 125).

В Україні ж чинна система управління інноваційним розвитком є недосконалою. Вона сформувалася в результаті численних адміністративних реформ, гаслами яких, зазвичай,

проголошувалися оптимізація та краще виконання органами влади своїх функцій. Проте, на практиці такі реформи ще більше зміцнили вертикаль влади, мали наслідком відтік найбільш досвідчених фахівців, втрату напрацьованих міжвідомчих зв'язків і ускладнення процесу виконання державними інституціями відповідних повноважень.

Суттєвими її недоліками є: недостатня координація міжвідомчих взаємодій, слабке узгодження завдань інноваційної політики з науковою і науково-технічною, освітньою, промисловою, соціальною, інвестиційною політиками; забюрократизованість, зарегульованість процедур прийняття рішень, недостатня спадкоємність і послідовність в їх реалізації; відсутність відповідальності державних інституцій за прийняті або не прийняті рішення; недостатня залученість представників бізнесу, науково-освітньої експертної спільноти, широкої громадськості до розроблення та прийняття відповідних рішень; відомчий принцип розподілу видатків держбюджету на фінансування робіт за інноваційним циклом, що призводить до ще більшого його роз'єднання і не сприяє комерційній реалізації наукових розробок.

Діючи систему органів управління, які беруть участь у забезпеченні інноваційного поступу України, можна розподілити на п'ять ієрархічних рівнів: перший – Президент України та Верховна Рада України; другий – Кабінет Міністрів України; третій – головні та спеціально уповноважені центральні органи виконавчої влади (ЦОВВ) у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності; четвертий – державні фінансові інституції та консультативно-дорадчі органи; п'ятий – органи регіонального управління (рис. 3.3).

Вищий рівень управління представлений Президентом України, Верховною Радою України (ВРУ) та її комітетами.

Президент України є главою держави, гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, прав і свобод її громадян (ст. 102). Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України. При Президентові України діє Національна інвестиційна рада як консультативно-дорадчий орган,

покликаний своєю діяльністю сприяти поліпшенню інвестиційного клімату в країні, що безпосередньо впливає на рівень інноваційної активності, адже без інвестицій генерація власних та освоєння іноземних інновацій неможливі.

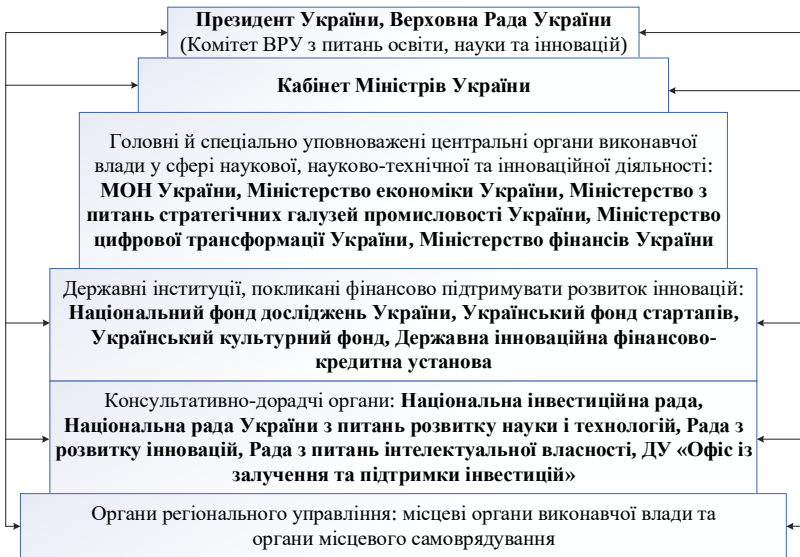

Рис. 3.3. Система органів управління інноваційним розвитком в Україні (станом на червень 2022 р.)

Джерело: побудовано авторами

Верховна Рада України – єдиний орган законодавчої влади в Україні (ст. 75 Конституції України). Відповідно до законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (ст. 39), «Про інноваційну діяльність» (ст. 7) ВРУ здійснює державне регулювання та затверджує основні напрями державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності; формує законодавчу базу для сфери інноваційної діяльності; визначає стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності і затверджує пріоритетні напрями розвитку науки і техніки. До повноважень ВРУ входить також визначення обсягу асигнувань для фінансової підтримки інноваційної діяльності в межах Державного бюджету України. Профільним комітетом ВРУ є

Комітет з питань освіти, науки та інновацій.

Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади (ст. 113 Конституції України). Уряд здійснює виконавчу владу безпосередньо та через міністерства, інші ЦОВВ, місцеві державні адміністрації, спрямовує та координує роботу цих органів. Центральними органами виконавчої влади України, на які покладається завдання із забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, є Міністерство освіти і науки (МОН) України, Міністерство економіки (Мінекономіки) України, Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України та інші ЦОВВ України. Проте, основні повноваження все ж таки розподілені між МОН України та Мінекономіки України. Так, на перше покладається завдання формування сприятливого середовища для створення інновацій насамперед в освітніх закладах і наукових установах, а на друге – забезпечення умов комерціалізації інноваційних розробок. У МОН України питаннями інновацій займається директорат науки та інновацій, а у Мінекономрозвитку України – департамент розвитку сфери інтелектуальної власності та інноваційної політики.

Діяльність Міністерства фінансів України складно назвати такою, що сприяє інноваційному розвитку країни. Воно зазвичай не схвалює ініціатив профільних міністерств щодо державного стимулювання розгортання інноваційної процесів в країні, блокуючи таким чином інноваційно-технологічну модернізацію національної економіки.

Деякі інші профільні міністерства, відповідно до положень про їх діяльність, також опікуються питаннями інновацій, але в межах окремих секторів економіки. Так, Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України забезпечує розроблення та реалізацію державної політики у сфері інноваційної діяльності у стратегічних галузях промисловості, зокрема у космічній галузі. Воно спрямовує і координує діяльність Державного космічного агентства України, а також координує та здійснює контроль за діяльністю Державної інноваційної фінансово-кредитної установи (ДФКУ), які до цього часу перебували у сфері управління

Мінекономіки України. Міністерство цифрової трансформації України відповідає за формування та реалізацію державної політики у сфері цифровізації та цифрових інновацій. Міністерство інфраструктури України формує пріоритети інноваційно-інвестиційної політики в межах своїх компетенцій. Водночас у положеннях інших секторальних міністерств завдання підтримки інноваційної діяльності відсутні.

Кабінету Міністрів України також підзвітні (1) державні інституції, що покликані фінансово підтримувати розвиток інноваційної діяльності в країні: Національний фонд досліджень України, Український фонд стартапів, Український культурний фонд, ДІФКУ; (2) консультативно-дорадчі органи: Національна рада України з питань розвитку науки і технологій, Рада з розвитку інновацій, Рада з питань інтелектуальної власності, ДУ «Офіс із залучення та підтримки інвестицій». Вони віднесені нами до четвертого рівня в ієрархії рівнів системи управління (див. рис. 3).

Нарешті, останній рівень представлений органами регіонального управління. В Україні всі області охоплені системою державного управління, проте наукове та інноваційне забезпечення їх функціонування чітко не простежується. У жодній із затверджених регіональних стратегій розвитку наука не представлена серед пріоритетів, що гальмує регіональний інноваційний розвиток. У більшості обласних і районних державних адміністрацій немає єдиного органу по забезпеченню комплексного інноваційного розвитку територій, такі функції розпорошені між різними департаментами або покладені на відділи широкого профілю діяльності. Так, наприклад, Дніпропетровська обласна державна адміністрація має департамент економічного розвитку, департамент освіти і науки, департамент цифрової трансформації, інформаційних технологій та електронного урядування, управління зовнішньоекономічної діяльності, які тою чи іншою мірою опікуються інноваціями. Однак жоден з них не забезпечує комплексного інноваційного розвитку регіону та неспроможний організувати ефективну управлінську діяльність з реалізації в області системної, послідовної та сприятливої до інновацій державної політики. Основна увага місцевих органів влади

сконцентрована на забезпеченні функціонування господарського комплексу, у той час як регіональна інноваційна політика, зазвичай, є невиразною, здійснюється безсистемно, епізодично, а тому за таких умов вона не може справити відчутного впливу на стан інноваційної діяльності регіонів. У положеннях міських, селищних, сільських рад повноваження рад та їх виконавчих комітетів щодо забезпечення інноваційного розвитку територій також чітко не простежуються.

Отже, управління інноваціями – у тому вигляді, як воно представлено наразі, – не виражає усвідомлення владою важливості науки та інновацій для розвитку національної економіки, а тим більше її відбудови на нових технологічних засадах. Ураховуючи зазначене, з метою підсилення інноваційного потенціалу України в інтересах її найшвидшого повоєнного відновлення розроблено пропозиції щодо формування цілісної системи державного стратегічного планування і прогнозування розвитку науково-технічної та інноваційної сфери.

Наразі така система не прописана законодавчо – ні Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність», ні Законом України «Про інноваційну діяльність», ні окремим законодавчим актом. Діючі закони містять лише один з елементів державного стратегічного планування – державні цільові програми (ДЦП), але не передбачають конкретних джерел їхнього фінансування. Більше того, Постановою Кабінету Міністрів України «Про ефективне використання державних коштів» (пункт 12) від 11 жовтня 2016 р. призупинено підготовку проектів нових ДЦП та внесення змін до затверджених, які потребують додаткового фінансування (за виключенням обмеженого переліку ДЦП). Ця постанова, по-перше, порушує порядок застосування нормативно-правових актів, згідно з яким основним джерелом права в Україні є закони (в даному випадку це Закон України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 № 1621–IV (зі змін. від 12.10.2018 р.)), що закріплено Конституцією України, по-друге, зводить нанівець всю систему стратегічного планування розвитку сфери науки, технологій та інновацій в країні.

З огляду на зазначене пропонується внести доповнення до

статті 56 «Державні цільові наукові та науково-технічні програми у сфері наукової і науково-технічної діяльності» Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», до законопроекту «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності» у частині визначення правових, економічних та організаційних засад формування системи державного стратегічного планування розвитку науково-технічної та інноваційної сфери України.

Система довго- і середньострокових документів має складатися з:

- прогнозу наукового, технологічного та інноваційного розвитку України на період до 20 років;

- міжвідомчої Стратегії розвитку сфери науки, технологій та інновацій України на період до 10 років (далі – Стратегія);

- довго- і середньострокових державних цільових програм;

- регіональних і місцевих цільових програм у науково-технічній та інноваційній сфері (довгострокові – зі строком виконання до 10 років і середньострокові – зі строком виконання до 5 років).

Головною в цій системі має бути міжвідомча Стратегія, а всі інші документи, що регулюють сферу інноваційних правовідносин, повинні узгоджуватися з нею і бути орієнтованими на її реалізацію. Державна політика має формуватися з урахуванням п'ятирічної каденції в рамках Стратегії, політичні цілі мають передбачати досягнення цілей, сформульованих у Стратегії. Важливо забезпечити спадкоємність і послідовність державної політики при зміні політичних еліт, тобто поза часовими межами політичних циклів. Державна політика має розроблятися як горизонтальна і торкатися всіх сфер діяльності, що впливають на інновації – освітньої, наукової, науково-технічної, промислової, інвестиційної, соціальної, екологічної та інших. Слід уникати копіювання вдалих політик інших країн, Україна має скористатися світовим досвідом, особливо в частині механізмів реалізації інноваційної політики, але цілі та зміст власної моделі розвитку визначати самостійно з урахуванням національних соціокультурних та інституційних особливостей.

Розглядати як міжвідомчу чинну Стратегію розвитку

сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року не представляється можливим. Цей документ, безумовно, є важливим доробком у формуванні стратегічного бачення інноваційного розвитку України, але він має недоліки і, що найголовніше, – слабо узгоджений з іншими важливими стратегічними документами, а отже, не здатен забезпечити відбудову національної економіки на інноваційних засадах. Якщо в країні не буде сформовано попит на результати досліджень і розробок з боку бізнесу, держави і суспільства, будь-які локальні зміни у науковій сфері, на розвиток якої в основному спрямована ця Стратегія, не трансформуються в економічне зростання.

В Україні прийнято та знаходиться у процесі розробки безліч стратегічних та концептуальних документів, пов'язаних з розвитком інновацій. Практика примноження таких документів триває всю історію незалежності України, але у довоєнний час так і не наблизила країну до інноваційної економіки, що серед іншого є наслідком браку координації у стратегічному плануванні. У зв'язку із цим пропозиція розробки міжвідомчої Стратегії, яка б об'єднала усі наявні стратегії і концепції з інноваційного розвитку в єдиний документ, забезпечила б комунікацію усіх зацікавлених учасників інноваційних процесів, може сприяти вирішенню цієї проблеми, а, отже, прискоренню повоєнного відбудови національної економіки на інноваційних засадах.

Очолити роботу над розробленням та подальшою реалізацією міжвідомчої Стратегії може новостворене Державне агентство з питань розвитку науки, технологій та інновацій. Воно має бути наділено високим статусом (очолюватися прем'єр-міністром), широкими повноваженнями щодо планування й упровадження економічних та інституційних заходів у сфері інновацій, а також фінансуватися окремим рядком з державного бюджету.

На рівні регіонів (областей) пропонується створити у системі органів регіонального та місцевого управління міжгалузеві департаменти, відповідальні за реалізацію інноваційної політики на місцях. Їх діяльність має узгоджуватися і координуватися з діяльністю Державного

агентства з питань розвитку науки, технологій та інновацій по висхідній і низхідній лініях управління з акцентом на останній для того, щоб швидко змінювати політику на національному рівні під нові можливості та інтереси зацікавлених сторін. Створення таких департаментів можливо буде здійснити за рахунок перерозподілу частки фахівців у системі регіонального та місцевого управління із залученням представників експертної науково-освітньої спільноти. На рівні областей (при облдержадміністраціях) для узгодження інтересів учасників інноваційних процесів та забезпечення їх реальної співпраці пропонується створити спеціальні координаційні центри у вигляді регіональних інноваційних рад, що на практиці забезпечить формування належних інституційних умов для підвищення інноваційного потенціалу регіонів у справі їх повоєнної відбудови.

При такому міжгалузевому підході управління інноваційним розвитком країни здійснюватиметься не кожним міністерством, відомством, департаментом відділено один від одного, а комплексно та узгоджено – на слабкі місця інноваційної сфери України на національному, регіональному та місцевому рівнях.

За результатами дослідження можемо зробити такі висновки.

1. Масштаби руйнувань після Другої світової війни відкрили нові можливості для Європи та її країн, які напередодні війни перебували в складному економічному становищі. Ідеться насамперед про Францію, яка у міжвоєнний і повоєнний час мала багато схожих із сьогодишньою Україною проблем. Консервація тенденції відставання Франції за багатьма соціально-економічними параметрами від інших країн після війни загрожувала остаточним занепадом французької економіки. Ситуація, що склалася, вимагала швидкого реагування шляхом запровадження кардинальних структурних змін та одночасно із цим культурного та інтелектуального збагачення французької нації, згуртування її навколо спільної мети – ефективного відновлення країни. Тому було прийнято рішення зайнятися її модернізацією. Цю відповідальну місію

поклав на себе Жан Монне, коли пообіцяв Ш. де Голлю підготувати План модернізації та переоснащення Франції. Перший варіант цього Плану, підготовлений під його керівництвом і затверджений французьким урядом у січні 1947 р., спрямовувався на вирішення повоєнної кризи в країні. Його суть можна звести до таких цілей:

- заручитися підтримкою народу у справі модернізації країни, максимально залучити населення до виконання поставленого перед Францією складного завдання відбудови післявоєнної економіки;

- надолужати науково-технічне відставання від інших країн, здійснити реконструкцію промисловості на нових технічних засадах і розпочати її проведення терміново;

- підвищити обсяги промислового виробництва та розвинути експортний потенціал у тих галузях, в яких країна має відносні переваги;

- підвищити продуктивність праці та повністю використовувати наявні людські ресурси.

Планом було закріплено перелік пріоритетних галузей французької економіки, які мали отримувати пріоритетне фінансування, даючи імпульс розвитку національному виробництву по всій країні. Як такі галузі були обрані: вугільна промисловість, чорна металургія, виробництво електроенергії, будівництво, транспорт і сільськогосподарське машинобудування. Для кожної з них розроблялися програми модернізації з деталізацією по конкретних проєктах. Фінансувалися роботи за Планом за рахунок іноземних кредитів, одержаних від США.

Другий варіант Плану Монне був розширений та адаптований до загального Плану реіндустріалізації післявоєнної Європи, який отримав назву Плана Маршалла. Наразі його вважають прогресивною програмою відбудови Європи післявоєнного часу завдяки таким його особливостям:

- зобов'язанню європейських урядів вести переговори один з одним для скорішого переведення двосторонніх торговельно-економічних міждержавних відносин до взаємовигідних багатосторонніх;

- ще одному зобов'язанню, поставленому перед

європейськими урядами, підприємствами і профспілками, налагоджувати співпрацю для здійснення скоординованих дій щодо збільшення обсягів виробництва та умов, які можуть цьому сприяти;

свободі вибору і дій, які він дав європейським країнам у справі визначення напрямів і пріоритетів відбудови Європи, планування майбутніх потреб в інвестиціях на реалізацію проєктів модернізації, переоснащення та будівництва підприємств, інфраструктури та житла;

орієнтованості на стратегічне відновлення та забезпечення економічного зростання Європи у довгостроковій перспективі;

потужній фінансовій підтримці з боку США, переважно, на безповоротній (грантовій) основі: на реалізацію Плана Маршалла було витрачено понад 13 млрд дол США, з них на гранти припадало 90% усієї допомоги.

2. Які уроки з європейського досвіду повоєнного відновлення та модернізації економіки може винести для себе Україна?

Найперше неприпустимим є відтворення аграрно-сировинної моделі економіки у її довоєнному вигляді, що призведе до остаточної «аграризації» та занепаду країни. Повоєнна відбудова України має спрямовуватися на створення економіки індустріально-інноваційного типу шляхом технологічно-цифрової трансформації на засадах Індустрії 4.0. Україна має сама ініціювати такий сценарій післявоєнного розвитку, розробивши концепцію комплексного плану повоєнної відбудови країни (далі – План) на нових технологічних засадах. Цей План необхідно надати нашим союзникам для подальшого спільного доопрацювання та погодження. Розробкою Плану мають займатися найкращі й найкваліфікованіші фахівці з чистою репутацією, завзяті та підприємливі, не байдужі до майбутнього України. У Плані має бути чітко визначено курс на європейську інтеграцію України. План має стати національною політикою України, програмою її структурної трансформації.

При підготовці Плану та його схваленні різними міністерствами і відомствами як всередині країни, так і міжнародними партнерами потрібно усунути усі можливі

бюрократичні перепони, аби максимально прискорити цей процес. Важливо визначитися з куратором Плану – людиною, яка буде готова і професійно здатна очолити відповідальну місію кураторства над розробкою Плану. Серед першочергових завдань Плану мають стояти питання відбудови житла та реконструкції промисловості для підтримки внутрішньо переміщених осіб та спонукання українців, які виїхали за кордон, повертатися на Батьківщину.

Вирішальне значення у схваленні міжнародними партнерами України обраного нею сценарію розвитку матиме сильна політична воля, чітка та незламна позиція національної еліти у відстоюванні національних інтересів та права Української держави на інноваційний розвиток та членство в ЄС. Необхідно вже сьогодні, посиляючись на План Маршалла і южнокорейський досвід, домовлятися про надання Україні фінансової допомоги переважно на безповоротній основі як умови забезпечення стійкості її повоєнного економічного зростання. Надважливе завдання для України – забезпечити прозорість використання міжнародної допомоги, протидіяти проявам корупції та нецільовому витрачанню іноземних коштів. Від успішного виконання цього завдання без перебільшення буде залежати майбутнє Української держави.

3. Забезпечення інноваційної конкурентоспроможності повоєнної національної економіки є вельми складним і довготривалим процесом, який потребує ефективної системи державного управління інноваціями. Така система має ґрунтуватися на нових підходах, враховувати сукупність викликів внутрішнього та зовнішнього походження, передбачати участь у процесах управління широкої громадськості.

Адміністративні реформи, які почали проводитися, починаючи з 2014 р., змінили суттєвим чином систему управління інноваціями в Україні. Проте, не можна сказати, що вони є далекоглядними та детально вивіреними. Наразі в Україні відсутній єдиний центральний орган виконавчої влади, який би опікувався виключно питаннями планування та нарощення інноваційного потенціалу країни на національному рівні. Відсутні також єдині центри координації спільної

діяльності учасників інноваційних процесів у регіонах. Чинній системі управління інноваціями в Україні притаманні, зокрема, брак координаційних міжвідомчих зв'язків, неузгодженість діяльності державних інституцій при розробленні стратегічних документів і заходів щодо їх реалізації; забюрократизованість, недостатня системність, спадкоємність і послідовність у прийнятті та реалізації рішень; відсутність відповідальності представників органів влади за прийняті рішення; епізодичність залучення науково-освітньої експертної спільноти, бізнесу та громадськості до розроблення та оцінки владних ініціатив і рішень.

Для підсилення інноваційного потенціалу України в інтересах її найшвидшого повоєнного відновлення розроблено пропозиції щодо формування цілісної системи державного стратегічного планування і прогнозування розвитку науково-технічної та інноваційної сфери. Запропоновано внести доповнення до статті 56 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», до проєкту Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності» і прописати в них правові, економічні та організаційні засади формування вищезазначеної системи.

Система довго- і середньострокових документів має складатися з: прогнозу наукового, технологічного та інноваційного розвитку України на період до 20 років; міжвідомчої Стратегії розвитку сфери науки, технологій та інновацій України на період до 10 років (далі – Стратегія); довго- і середньострокових державних цільових програм; регіональних і місцевих цільових програм у науково-технічній та інноваційній сфері. Головним документом у цій системі є міжвідомча Стратегія, усі інші документи мають розроблятися та узгоджуватися з нею і мати на меті її реалізацію. Державна політика має формуватися під п'ятирічну каденцію з урахуванням і в рамках Стратегії, політичні цілі – прописуватися на п'ять років і передбачати досягнення цілей, сформульованих у Стратегії. Важливо забезпечити спадкоємність і послідовність державної політики при зміні політичних еліт, тобто поза часовими межами політичних циклів. Державна політика має розроблятися як горизонтальна і

торкатися усіх сфер діяльності, що впливають на інновації – освітньої, наукової, промислової, інвестиційної та інших. Необхідно уникати простого копіювання вдалих політик інших країн, Україна має скористатися світовим досвідом, особливо в частині механізмів реалізації інноваційної політики, але цілі та зміст власної моделі розвитку визначати самостійно з урахуванням національних соціокультурних та інституційних особливостей.

Запропоновано даною міжвідомчою Стратегією об'єднати усі стратегічні та концептуальні документи, близькі за своїм функціональним призначенням, що сприятиме вирішенню проблеми браку координації в стратегічному плануванні. Запропоновано створити Державне агентство з питань розвитку науки, технологій та інновацій, яке має очолити роботу над розробленням та подальшою реалізацією міжвідомчої Стратегії. Таке агентство повинно мати високий статус, широкі повноваження з планування та впровадження економічних, фінансових та інституційних заходів, спрямованих на інноваційну відбудову України на національному, регіональному та місцевому рівнях, а також фінансуватися у пріоритетному порядку. У системі органів регіонального управління пропонується створити міжгалузеві департаменти та наділити їх достатніми повноваженнями у сфері розроблення та реалізації державної інноваційної політики на місцях. Для узгодження інтересів учасників інноваційних процесів та забезпечення їх реальної співпраці запропоновано на рівні областей (при облдержадміністраціях) створити спеціальні координаційні центри у вигляді регіональних інноваційних рад, що сприятиме формуванню належних інституційних умов для підвищення інноваційного потенціалу регіонів у справі їх повоєнної відбудови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- A 21st century science, technology, and innovation strategy for America's national security. Committee on Homeland and National Security of the National Science and Technology Council. 2016. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2016/05/31/21st-century-science-technology-and-innovation-strategy-americas-national-security> (дата звернення: 17.09.2020).
- AgroPortal. В Україні активізують розвиток зрошення. available at: <https://agroportal.ua/news/ukraina/v-ukrajini-aktivizuyut-rozvitok-zroshennya> (дата звернення: 07.06.2022).
- Amosha O., Pidorycheva I., Zemliankin A. Key trends in the world economy development: new challenges and prospects. Sci. innov. 2021. Vol. 17. № 1. P. 3–17. <https://doi.org/10.15407/scine17.01.003>.
- Arnkil R., Järvensivu A., Koski P., Piirainen T. Exploring Quadruple Helix. Report of Quadruple Helix Research For the CLIQ Project / University of Tampere. Work Research Centre. Tampere, 2010. 88 p.
- Axelsson K., Melin U. Citizens' Attitudes towards Electronic Identification in a Public E-Service Context—An Essential Perspective in the eID Development Process. International Conference on Electronic Government. Springer, Berlin, Heidelberg, 2012. P. 260–272.
- Benchmarking Infrastructure Development. 2020. Assessing regulatory quality to prepare, procure and manage PPPs and traditional public investment in infrastructure projects. The World Bank. URL: <https://bpp.worldbank.org/economy/UKR>
- Blinč R., Zidanský A., Šlaus I. Sustainable development and global security. Energy. 2007. Vol. 32. Iss. 6. P. 883–890.
- Bregman R. Why Europe Needs Ukraine. The Atlantic. 2022. URL: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2022/04/why-europe-needs-ukraine/629476/> (дата звернення: 17.05.2022).
- Cassiers I. Belgium's postwar growth and the catch-up hypothesis. European Economic Review. 1994. Vol. 38. Iss. 3-4. P. 899–911. [https://doi.org/10.1016/0014-2921\(94\)90126-0](https://doi.org/10.1016/0014-2921(94)90126-0).
- Cordova M. F., Celone A. SDGs and Innovation in the Business

- Context Literature Review. Sustainability. 2019. № 11. 7043.
- COVID-19 и кризис в продовольственных системах: уроки, выводы и необходимые меры. Международная группа экспертов по устойчивым продовольственным системам. 2020. URL: <http://qmc.tj/2020/05/01/post-with-large-quotes-from-lorem-ipsum-2/> (дата звернения: 5.10.2020).
- Department of Defense, General Services Administration, and National Aeronautics and Space Administration. Federal Acquisition Regulation; Sustainable Acquisition. Federal Register. Interim Rule. 2011. Vol. 76. Iss. 104. P. 31395–31402.
- Doctorate in Strategic Security. Henley-Putnam School of Strategic Security National American University. 2021. URL: <https://henley-putnam.national.edu/programs/doctorate-strategic-security/> (дата звернения: 11.01.2021).
- Ebo A. The role of security sector reform in sustainable development: donor policy trends and challenges. Conflict, Security & Development. 2007. Vol. 7. Iss. 1. P. 27–60. DOI: 10.1080/14678800601176485
- EBRD Transition Report. EBRD. 2020. URL: <https://www.ebrd.com/economic-research-and-data/transition-qualities-asses.html> (дата звернения: 15.12.2020).
- Eichengreen B. Institutional prerequisites for economic growth: Europe after World War II. European Economic Review. 1994. Vol. 38. Iss. 3–4. P. 883–890. [https://doi.org/10.1016/0014-2921\(94\)90124-4](https://doi.org/10.1016/0014-2921(94)90124-4).
- For European Recovery: The Fiftieth Anniversary of the Marshall Plan / Library of Congress, 2022. URL: <https://www.loc.gov/exhibits/marshall/marsh-overview.html> (дата звернения: 15.05.2022).
- Freeman C. The Economics of Industrial Innovation. 2nd Ed. London: Frances Pinter, 1982.
- Garwin R. L. Strategic Security Challenges for 2017 and Beyond. NAS Annual Meeting. May 1. 2017. URL: <https://fas.org/rlg/nas-challenges.pdf> (дата звернения: 11.01.2021).
- Greaves Sh. Strategic Security as a New Academic Discipline. Journal of Strategic Security. 2010. Vol. 1. № 1. P. 7–20. DOI: 10.5038/1944-0472.1.1.2

- Harmon J. D., Stevens J. H., Swim L. B. Finance, technology transfer and national security: a preliminary survey. *Journal of Technology Transfer*. 1991. Vol. 16. Iss. 3. P. 38–42. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF02371306>
- Hartman J. Sustainability and National Security. *Sustainability and National Security* / Hartman J., Butts K., Bankus B., Carney S. (Eds.). Center for Strategic Leadership United States Army War College Carlisle. Pennsylvania, 2012. P. 1–28.
- Hearne S., Alcorn J., Goran W. Sustainable Security and Fragile States. *Sustainability and National Security* / Hartman J., Butts K., Bankus B., Carney S. (Eds.). Center for Strategic Leadership United States Army War College Carlisle. Pennsylvania. 2012. P. 85–126.
- Homer-Dixon Th. F. *Environment, scarcity and violence*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1999. 253 p.
- Judt T. *Postwar. A History of Europe since 1945*. New York: The Penguin Press, 2005. 878 p.
- Kelly M. War and culture: the lessons of post-war France. *Synergies Royaume – Uni et Irlande*. 2008. Vol. 1. P. 91-100. <https://gerflint.fr/Base/RU-Irlande/kelly.pdf>.
- Khagram S., Clark W., Raad D. F. From the Environment and Human Security to Sustainable Security and Development. *Journal of Human Development*. 2003. Vol. 4. Iss. 2. P. 289–313. DOI: 10.1080/1464988032000087604
- Kindzerski Yu. The peculiarities of formation of industrial competitiveness of Ukraine and the EU in the light of the pandemic challenges. *Actual issues of modern development of socio-economic systems in terms of the COVID-19 pandemic: scientific monograph*; VUZF Publishing House “St. Grigorii Bogoslov”: Sofia, Bulgaria. 2021, p. 182-198.
- Leydesdorff L. The Triple Helix, Quadruple Helix, ..., and an N-Tuple of Helices: Explanatory models for analyzing the Knowledge-based economy. *Journal of the Knowledge Economy*. 2012. Vol. 3. № 1. P. 25–35.
- Makó C., Illéssy M. Innovation policy review national and european experience. *QuInnE Working Paper*. 2015. № 1.
- Marshall Plan (1948) / National Archives, 2022. URL: <https://www.archives.gov/milestone-documents/marshall-plan>

- (дата звернення: 15.05.2022).
- Marshall Plan / Encyclopedia Britannica, 2021, 30 Nov. URL: <https://www.britannica.com/event/Marshall-Plan> (дата звернення: 15.05.2022).
- Marshall Plan / History. Com, 2020, 5 Jun. URL: <https://www.history.com/topics/world-war-ii/marshall-plan-1> (дата звернення: 15.05.2022).
- Moşoiu O., Oana M. Evolutions and tendencies in the common European security strategy in the context of llobalization. AFASES 2009: Scientific research and education in the air force (Brasov, 20-22 May). Brasov: «Henri Coanda» Air Force Academy, 2009. P. 50–59.
- National Security Strategy Formulation. URL: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/171006_CSIS_NationalSecurityStrategyFormulation_FINAL.pdf?42zeMDWbvXQ1xJs9OTe64dWZwVMXT.gZ (дата звернення: 11.01.2021).
- New innovation approaches to support the implementation of the sustainable development goals. United Nations. 2017. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/dtlstict2017d4_en.pdf (дата звернення: 11.01.2021).
- Omelyanenko V. Analysis of innovation development and technology transfer models within the technology trajectory. International Marketing and Management of Innovations. 2018. № 3. P. 35–41.
- Omelyanenko V. Innovation priorities optimization in the context of national technological security ensuring. Marketing and Management of Innovations. 2016. № 4. P. 226–234.
- Omelyanenko V. National strategic innovation security conceptualization. Technology audit and production reserves. 2018. № 3/5 (41). P. 36–42.
- Omelyanenko V. National strategic innovation security policy making (theoretical review). Tallinn: Teadmus, 2020. 300 p.
- Pidorycheva I. Yu., Antoniuk V. P. Modern Development Trends and Prospects for Innovation in the Technology-Intensive Sectors of Ukraine's Industry. Sci. innov. 2022. Vol. 18. №. 1. P. 3-19. [https://doi.org/10.15407/sci ne18.01.003](https://doi.org/10.15407/sci%20ne18.01.003)
- Policy Coherence for Sustainable Development 2019. Empowering

- People and Ensuring Inclusiveness and Equality Highlights. OECD. 2019. 4 p. URL: <https://www.oecd.org/gov/pcsd/policy-coherence-for-sustainable-development-highlights-2019.pdf> (дата звернення: 11.01.2021).
- Prokopenko O., Bezliudnyi O., Omelyanenko V., Slatvinskyi M., Biloshkurska N., Biloshkurskyi M. Patterns Identification in the Dynamics of Countries' Technological Development in the Context of Military Conflict. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2021, 2(13(110)). P. 6-15. doi:10.15587/1729-4061.2021.230236, URL: <https://ssrn.com/abstract=3845349>.
- Prokopenko O., Chechel A., Sotnyk I., Omelyanenko V., Kurbatova T., Nych T. Improving state support schemes for the sustainable development of renewable energy in Ukraine. *Polityka Energetyczna – Energy Policy Journal*. 2021. Vol. 24. Iss. 1. P. 85–100.
- Raza R. Exponential growth and the energy business model. Informa USA. URL: <https://iconsofinfrastructure.com/exponential-growth-and-the-energy-business-model/> (дата звернення: 11.01.2021).
- Security and Development in Global Politics: Critical Comparison / Ed. by J. Spear and P. Williams. Washington D.C.: Georgetown University Press, 2012. 334 p.
- The Food and Agriculture Organization (FAO). (2019). Fisheries and aquaculture statistics.
- UN Report of the Secretary General. In *Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All*. General Assembly, 59th Session, UN Doc. New York, 2005.
- Updated OECD Innovation Strategy: Impact on Country Country Strategies. OECD. 2016. URL: <https://oecdcentre.hse.ru/news/200128013.html> (дата звернення: 11.01.2021).
- Valero J. Europe Expects to Pay Bulk of Ukraine's Reconstruction Costs. Bloomberg. 2022. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-04-19/europe-expects-to-pay-bulk-of-ukraine-s-reconstruction-costs> (дата звернення: 18.05.2022).
- Van Langenhove L. Regionalizing Human Security in Africa. UNU-

CRIS Occasional Papers. 2004/8.

Workman M. Validation of a biases model in strategic security decision making. *Information Management & Computer Security*. 2012. Vol. 20. Iss. 2. P. 52–70.

Zhou X., Moinuddin M., Li Yi. *SDG Interlinkages Analysis & Visualisation Tool (V3.0)*. Strategic and Quantitative Analysis Centre / Institute for Global Environmental Strategies (IGES). 2019. URL: <https://sdginterlinkages.iges.jp> (дата звернення: 11.01.2021).

Агенція з питань підтримки державно-приватного партнерства. URL: <https://pppagency.me.gov.ua/uk/>

Амоша О. І., Вишневецький В. П., Ляшенко В. І., Харазішвілі Ю. М., Підоричева І. Ю., Мадих А. А., Охтеня О. О., Дасів А. Ф., Міночкина О. М. Індустрія 4.0: напрямки залучення інвестицій з урахуванням інтересів вітчизняних виробників / *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 3 (57). С. 189–216.

Амоша О.І., Залознова Ю.С., Новікова О.Ф., Брюховецька Н.Ю., Булеєв І.П., Ляшенко В.І., Шевцова Г.З., Вишневецький О.С., Панькова О.В., Петрова І.П. Пропозиції та зауваження до проекту Концепції економічного розвитку Донецької та Луганської областей. *Економічний вісник Донбасу*. 2021. № 1. С. 186-196.

Афонин Э. Про самодостаточных украинцев, психотип «гениальности» и медиапространство метамодерна. *Кругозор*. 2019. URL: <https://www.krugozormagazine.com/show/afonin.3815.html> (дата звернення: 11.01.2021).

Бартенев В.И. Связка «безопасность–развитие» в современных западных исследованиях: от деконструкции к концептуализации. *Международные процессы*. 2015. Т. 13. № 3. С. 78–97.

Білоусова Н. Зрошення, меліорація та іригація — план проведення водної реформи в Україні. URL:

Богдан Т. Післявоєнна відбудова: уроки з досвіду Балкан https://biz.censor.net/columns/3330248/pislyavoyenna_vidbudo_va_uroky_z_dosvidu_balkan (дата звернення: 07.06.2022).

Бондар О. В. Інноваційна політика України в контексті сталого розвитку та євроінтеграції. *Інноваційна економіка*. 2011. №

6 (25). С. 13–16.

- Брік С. В. Деякі особливості організації бухгалтерського обліку та аудиту ОСББ. Журнал Київського університету ринкових відносин: Економіка. Бізнес-адміністрування. Право. 2017. № 2(2) С. 243–253. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/30838/3/2017_Brik_Deiaki_osoblyvosti_orhanizatsii.pdf
- Вайцзекер Е. У., Війкман А. Come On! Капіталізм, недалекоглядність, населення і руйнування планети. Доповідь Римському клубу. Київ: Самміт-Книга, 2019.
- Водний план Ізраїлю на 2050-й рік. Уроки для України. URL: <https://ecolog-ua.com/news/vodnyy-plan-izrayilyu-na-2050-y-rik-uroky-dlya-ukrayiny> (дата звернення: 06.06.2022).
- Волкова М.В., Шевченко В.С. Проведення експертизи якості послуг підприємств ЖКГ. Комунальне господарство міст. Серія: Економічні науки. 2014. №. 117. С. 93–97.
- Волощук Л.О. Економічна безпека та інноваційний розвиток промислового підприємства: сутність та взаємозв'язок як об'єктів управління. Економіка: реалії часу. 2014. № 6 (16). С. 217–223.
- Вылегжанина А. О. Результаты анализа бенчмаркинговых методик оценки инновационных систем на предмет соответствия целям устойчивого развития общества. Модернизация. Инновации. Развитие. 2016. Т. 7. № 1. С. 104–111.
- Головчак Г.В., Юрченко О.Б. Обліково-аналітичне забезпечення тарифної політики на ринку житлово-комунальних послуг України. Причорноморські економічні студії. 2019. №. 38 (2). С. 119–126.
- Дементьев В. Е. Технологическая неоднородность производства и цикличность экономического развития. Журнал экономической теории. 2016. № 3. С. 40–50.
- Державна служба статистики України. (2021). Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України 2020: статистичний збірник. К: Державна служба статистики України.
- Державне агентство меліорації та рибного господарства. (2017). Фонд підтримки рибного господарства. Європейський

- досвід та передумови створення в Україні. URL: http://darg.gov.ua/files/7/02_24_koncepcia_fond.pptx.
- Деякі питання організації здійснення державно-приватного партнерства: постанова Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2011 р. № 384; із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України від 20.08.2021 р. № 909). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/384-2011-p#n11>
- Длигач А. План Маршалла для Украины: ожидание и реальность https://hvylya.net/interview/254489-plan-marshalla-dlya-ukrainy-ozhidaniya-i-realnost?fbclid=IwAR1GISYjHa4N_ouItnsMbtjpxdT_IKiHWyWSOvS1fU5OVSSxAk1KVsoqp0L.
- Доклад о вкладе ВОИС в достижение целей в области устойчивого развития и выполнение связанных с ними задач (г. Женева, 14–18 мая 2018 г.). Всемирная организация интеллектуальной собственности. URL: https://www.wipo.int/edocs/mdocs/mdocs/ru/cdip_21/cdip_21_10.pdf (дата звернення: 11.01.2021).
- Дорош Н.І. Оцінювання ризиків при проведенні аудиту. Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. пр.. 2017. № 4. С. 40–47.
- Ерохин В.Ю. Стратегии устойчивого развития предприятий: принципы и критерии разработки. Социально-экономические явления и процессы. 2013. № 3 (49). С. 60–62.
- Спіфанов А.О., Макаренко М.П. Сумщина. Економіка і суспільство. Суми : Мрія-1, 2015. 204 с.
- Жарова Л. В. Сталий розвиток у концепціях smart (розумних) міських ініціатив. Економіка та право. 2019. № 3. С. 107–114.
- Забаштанський М.М., Роговий А.В. Сучасні аспекти фінансового забезпечення інвестиційної діяльності на засадах державно-приватного партнерства. Науковий вісник Полісся. 2020. № 2. С. 121–128.
- Завдання географії у впровадженні в Україні парадигми сталого розвитку і цілей 2030 / Ін-т географії НАН України. 2018. URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2018/3/30/1.pdf> (дата

звернення: 18.01.2021).

Залознова Ю.С., Петрова І.П. Режим міжнародно-публічно-приватного партнерства в науково-технічній та інноваційній сферах у контексті євроінтеграційних процесів. Управління економікою: теорія та практика. 2020. С. 19–31.

Запатрина І.Ю. Публично-частное партнерство для Целей Устойчивого Развития. К.: Лыбидь, 2017. 312 с.

Зубрицкая И. Концепция «Индустрия 4.0» и предпосылки ее применения в отечественной промышленности. Наука и инновации. 2018. № 7 (185). С. 38–42.

Инновации в сфере данных для целей развития. URL: <https://www.un.org/ru/sections/issues-depth/big-data-sustainable-development/index.html> (дата звернення: 11.01.2021).

Козакова О. М., Федосєєва І. С. Інновації як основа сталого розвитку. 2017. URL: https://economics.opu.ua/files/science/innov_roz/2017/127.pdf (дата звернення: 11.01.2021).

Козаченко Г. В., Погорелов Ю. С., Герасименко Л. В. Оцінювання економічної безпеки держави з використанням конструктивного підходу. Бізнес Інформ. 2020. № 9. С. 44–55.

КП "Керуюча компанія з обслуговування житлового фонду Деснянського району м. Києва". Dozzoro. URL: <https://dozorro.org/profile/UA-EDR-39605452/all/role1>.

КП "Керуюча компанія з обслуговування житлового фонду Дніпровського району м.Києва". Dozzoro. URL: <https://dozorro.org/profile/UA-EDR-39606435/5/role1>.

КП "Керуюча компанія з обслуговування житлового фонду Оболонського району м. Києва". Dozzoro. URL: <https://dozorro.org/profile/UA-EDR-39611267/5/role1>.

КП "Керуюча компанія з обслуговування житлового фонду Святошинського району м. Києва". Dozzoro. URL: <https://dozorro.org/profile/UA-EDR-39607507/5/role1>.

КП "Керуюча компанія з обслуговування житлового фонду Солом'янського району м. Києва". Dozzoro. URL: <https://dozorro.org/profile/UA-EDR-35756919/5/role1>.

Круглов В. Розвиток системи державно-приватного партнерства

в сучасних умовах. Науковий вісник: державне управління. 2021. № 3. С. 50–67.

Лещенко Р. Уряд затвердив зміни до надання фінансової державної підтримки аграріям під час посівної. URL: <https://minagro.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-zmini-do-nadannya-finansovoyi-derzhavnoyi-pidtrimki-agrariyam-pid-chas-posivnoyi-roman-leshchenko> (дата звернення: 07.06.2022).

Лук'яненко Д.Г., Поручник А.М., Антонюк Л.Л. та ін. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: монографія : У 2 т. – Т.І. / за заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. К. : КНЕУ, 2006. 816 с.

Люксембургская Декларация и резолюции, принятые Парламентской Ассамблеей ОБСЕ на Двадцать восьмой ежегодной сессии (г. Люксембург, 4–8 июля 2019 г.). URL: <https://www.oscepa.org/documents/annual-sessions/2019-luxembourg/3880-luxembourg-declaration-rus/file> (дата звернення: 11.01.2021).

Ляшенко В.І., Петрова І.П. Стратегічні шляхи модернізації старопромислових регіонів України з позицій сталого розвитку. Економічний вісник Донбасу. 2021. № 3. С. 24-40.

Маковей Ю. Експортувати, не можна залишити, або Біль сучасного експорту української агропродукції. URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/1283-eksportuvati-ne-mojna-zalishiti-abo-bil-suchasnogo-eksportu-ukrayinskoyi-agroproduksiyi>]. (дата звернення: 07.06.2022).

Мельник Л. Г., Ильяшенко С. Н., Ильяшенко Н. С. Vivat Alma Mater или Хроника Палаточной революции в Сумах-2004. Сумы : Университетская книга, 2006. 399 с.

Миценко І. М. Формування інноваційного механізму в умовах асиметричності глобального розвитку. Управління економікою: теорія та практика: Зб. наук. пр. К.: ІЕП НАНУ, 2015. С. 80–100.

Миценко І. М., Бабець І. Г. Трансформація системи управління зовнішньоекономічною та інвестиційною безпекою України в умовах глобалізації : монографія; Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. Кропивницький : Поліграф-Сервіс, 2021. 464 с.

- Миценко І. М., Сухомлин М. О., Юрченко О. В. Зовнішньоторговельні відносини України з країнами ЄС: стан, тенденції та пріоритети розвитку. Економічний вісник Донбасу. 2021. № 3 (65). С. 81-91. [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-3\(65\)-81-91](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-3(65)-81-91)
- Міжнародний стандарт аудиту 200 “Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до Міжнародних стандартів аудиту”. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Частина I: Видання 2016-2017 року К.: Аудиторська палата України, 2018. 1142 с. URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C1.pdf. С. 95-125.
- Міжнародний стандарт аудиту 300 «Планування аудиту фінансової звітності». Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2016-2017 років. Частина I. Рада з Міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості. 1142 с. С. 291–303.
- Міжнародний стандарт аудиту 315 “Ідентифікація та оцінювання ризиків суттєвого викривлення через розуміння суб’єкта господарювання і його середовища”. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Частина I: Видання 2016-2017 року. К.: Аудиторська палата України, 2018. 1142 с. URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C1.pdf. С. 304–361.
- Міжнародний стандарт аудиту 320 «Суттєвість при плануванні та проведенні аудиту». Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2016-2017 років. Частина I. Рада з Міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості. 1142 с. URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C1.pdf. С. 362-371.
- Міжнародний стандарт аудиту 500 «Аудиторські докази». Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду,

іншого надання впевненості та супутніх послуг. Частина I: Видання 2016-2017 року. К.: Аудиторська палата України, 2018. 1142 с. URL:

https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C1.pdf. С. 434-451.

Міжнародний стандарт аудиту 501 «Аудиторські докази – особливі положення щодо відібраних елементів».

Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Частина I: Видання 2016-2017 року. К.: Аудиторська палата України, 2018. 1142 с. URL:

https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C1.pdf. С. 452-462.

Міжнародний стандарт аудиту 505 «Зовнішні підтвердження».

Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Частина I: Видання 2016-2017 року. К.: Аудиторська палата України, 2018. 1142 с. URL:

https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C1.pdf. С. 463-474.

Міжнародний стандарт аудиту 510 «Перші завдання з аудиту – залишки на початок періоду».

Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Частина I: Видання 2016-2017 року. К.: Аудиторська палата України, 2018. 1142 с. URL:

https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C1.pdf. С. 475-488.

Міжнародний стандарт аудиту 520 «Аналітичні процедури».

Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Частина I: Видання 2016-2017 року. К.: Аудиторська палата України, 2018. 1142 с. URL:

https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C1.pdf. С. 489-496.

Міжнародний стандарт аудиту 530 «Аудиторська вибірка».

Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Частина I:

Видання 2016-2017 року. К.: Аудиторська палата України, 2018. 1142 с.

URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C1.pdf. С. 497-514.

Міжнародний стандарт аудиту 540 «Аудит облікових оцінок, у тому числі облікових оцінок за справедливою вартістю, та пов'язані з ними розкриття інформації». Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Частина I: Видання 2016-2017 року. К.: Аудиторська палата України, 2018. 1142 с. URL:

https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C1.pdf. С. 515-561.

Міжнародний стандарт аудиту 550 «Пов'язані сторони». Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Частина I: Видання 2016-2017 року. К.: Аудиторська палата України, 2018. 1142 с. URL:

https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C1.pdf. С. 562–591.

Міжнародний стандарт аудиту 560 «Події після звітного періоду». Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Частина I: Видання 2016-2017 року. К.: Аудиторська палата України, 2018. 1142 с. URL:

https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C1.pdf. С. 591–604.

Міжнародний стандарт аудиту 570 «Безперервність діяльності». Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Частина I: Видання 2016-2017 року. К.: Аудиторська палата України, 2018. 1142 с. URL:

https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C1.pdf. С. 604-634.

Міжнародний стандарт аудиту 580 «Письмові запевнення». Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Частина I: Видання 2016-2017 року. К.: Аудиторська палата України,

2018. 1142 с. URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/1151/2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C1.pdf. – С. 635-651.
- Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2016-2017 років. Частина I. Рада з Міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості, 2018. 1142 с. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%A1%D0%90%D0%9D%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%B8%D0%B0%201\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%A1%D0%90%D0%9D%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%B8%D0%B0%201(1).pdf)
- Мінагропрод. За місяць війни Україна недоотримала на експорті продовольства \$1,5 млрд. URL: <https://minagro.gov.ua/news/za-misyac-vijni-ukrayina-nedootrimala-na-eksporti-prodovolstva-15-mlrd-taras-visockij> (дата звернення: 07.06.2022).
- Міністерство економіки України. 2022. Стан здійснення ДПП в Україні. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini>
- Міністерство фінансів України. (2022). Індекс цін на продукти. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/markets/wares/index>.
- Монне Ж. Реальность и политика. Мемуары. Москва: Московская школа политических исследований, 2000. 668 с.
- Нечипоренко О. Зрошувальне землеробство – шлях до збереження чорнозему. URL: <https://chornomorka.com/archive/22264-22265/a-15177.html> (дата звернення: 07.06.2022).
- Оболєнський О.Ю. та Обушна Н.І. Публічний аудит: цілі та економічний зміст. Теорія та практика державного управління. 2015. Вип. 1 (48). URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-1/doc/2/03.pdf>.
- Обушна Н. Публічний аудит: поняття та сутність. Державне управління та місцеве самоврядування. 2016. №. 4. С. 21-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2016_4_5.
- Омельяненко В.А. Аналіз інституційно-еволюційного аспекту

- розвитку високотехнологічних сфер на прикладі приладобудування. Вісник економічної науки України. 2019. № 2 (37). С. 93–100.
- Омельяненко В.А. Концептуальні основи науково-методичного підходу до геополітичного аналізу міжнародного інноваційно-технологічного співробітництва. Проблеми економіки. 2020. № 1 (43). С. 36–42.
- Омельяненко В.А. Мережевий аспект інформаційно-аналітичного забезпечення стратегій інноваційного розвитку. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 43. С. 74–78.
- Омельяненко В.А. Практичні аспекти використання методології інституційно-інноваційного проектування в контексті узгодженості інноваційної політики для сталого розвитку. Проблеми економіки. 2020. № 4. С. 67–74.
- Омельяненко В.А., Ковтун Г.І. Аналіз інноваційної політики в контексті сталого розвитку України. Причорноморські економічні студії. 2020. № 58-1. С. 56–61.
- Офіс ефективного регулювання BRDO. Аналіз рибної галузі України: Зелена книга. К: BRDO. 2019.
- Петрова І.П. Сучасні тенденції та перспективи розвитку публічно-приватного партнерства в реалізації смарт-спеціалізації в Україні. Вісник економічної науки України. 2021. № 2. С. 84–91.
- Петрушевський Ю. Л. Формування системи державного аудиту ефективності діяльності підприємств ЖКГ в Україні. Ефективна економіка. 2011. №. 11.
- Петрушевський Ю.Л. Організація і здійснення державного фінансового контролю в сфері ЖКГ. Ефективна економіка. 2012. №. 2.
- Підоричева І. Ю. Інноваційна екосистема Придніпровського економічного району: актори, їх якість та повнота. Вісник економічної науки України. 2020. № 1 (38). С. 116-130. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1\(38\).116-130](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).116-130).
- Подольян Ю.О., Іващенко А.В. Порівняльний аналіз стану та перспектив розвитку державно-приватного партнерства в Україні та країнах європейського союзу. Dictum factum. 2021. № 2. С. 92-97.

- Портер М. Международная конкуренция. М. : Междунар. отношения, 1993. 896 с.
- Порядок проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства: постанова Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2020 р. № 294. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-2020-p#Text>
- Правительство договаривается со странами-партнерами о гарантиях для инвестиций в Украину. 2022. URL: <https://inventure.com.ua/news/ukraine/pravitelstvo-dogovarivaetsya-so-stranami-partnerami-o-garantiyah-dlya-investicij-v-ukrainu>
- Практичний посібник «Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування». Федерація канадських муніципалітетів / Проєкт міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст». 2020. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/603/PLEDD_G_LED_Finance_Guide_Part_3.pdf
- Про затвердження Методики аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства: наказ Міністерства економіки України від 14.12.2021 № 1067. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0109-22#Text>
- Райнерт Э. С. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными / пер. с англ. Н. Автономовой. Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2016. 384 с.
- Рязанова Н.О. Фінансування інститутів інноваційного розвитку на умовах державно-приватного партнерства. Європейський вектор економічного розвитку. 2021. № 2. С. 83–95.
- Самсонкин В.Н., Фельдман А.А. Подготовка резерва ТОП-менеджмента для компаний и отраслей реального сектора экономики Украины. К. : Україно-ізраїльський інститут стратегічних досліджень ім. Г. Меір, 2022. 60 с.
- Серіков А.В. Економіко-математичні початки теорії фінансування проєктів державно-приватного партнерства. Економіка та держава. 2021. № 6. С. 58–62.
- Слободяник Ю.Б. Імплементція міжнародних стандартів державного аудиту в умовах розвитку цифрової економіки та суспільства. Фінанси України. 2019. № 2. С. 111–123.

- Слободяник Ю.Б. Перспективи розвитку аудиту комунальних підприємств, що надають послуги у сфері ЖКГ. Сучасні виклики та тенденції розвитку обліку, оподаткування, аудиту і звітності в Україні й світі: колективна монографія. Житомир: ПП «Рута», 2020. С. 246–259.
- Слободяник Ю.Б., Сиротенко Н.А. Підготовка, подання та аудит фінансової звітності: траєкторія змін. Облік і фінанси. 2018. № 1 (79). С. 72–79.
- Слободяник Ю.Б., Сиротенко Н.А. Розвиток систем обліку та контролю в об'єднаннях співвласників багатоквартирних будинків. Науковий вісник Львівської академії. Серія: Економіка, менеджмент та право. 2020. Вип. 2. С. 38–47.
- Современные инновационные структуры и коммерциализация науки / под ред. А.А. Мазура. – Харьков : Полиарт, 2000. 254 с.
- Тараненко І. В. Інноваційний імператив сталого розвитку глобалізованого суспільства. Економічний вісник Донбасу. 2011. № 3. С. 51–56.
- Тараш Л.І., Петрова І.П. Механізм реалізації партнерської взаємодії держави і приватного сектору. Вісник економічної науки України. 2014. № 2. С. 140–153.
- Телетов А.С. Для кого реформируют образование в Украине? «Панорама». № 23. 13–19 июня 2005.
- Телетов А. С. Мова, язык, language. Або ще раз про мову. Рабочая газета. 15.01.2021.
- Телетов О. С. Розвиток старопромислових регіонів та об'єднаних територіальних громад. Сталий розвиток старопромислових регіонів України: інноваційний вимір : колективна монографія / за ред. Омеляненка В. А. Суми : Триторія, 2021. С. 98–143.
- Телетов О.С. Маркетингове забезпечення кластеризації економіки на регіональному рівні. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2011. №1. С. 176–184.
- Телетов О.С. Напрямки розвитку маркетингу в сучасній Україні. 30 років Незалежності: здобутки та перспективи розвитку маркетингу в Україні: монографія / [Старостіна А.О., Дьоміна О.М., Телетов О.С., Бочко О.Ю. та ін.] за заг. Ред.. А.О. Старостіної. Київ : Інтерсервіс, 2022. С. 20–32.

- Телетов О.С., Летуновська Н.Є., Провозін М.В. Соціальна інфраструктура сучасних підприємств і територій : монографія / за заг. ред. докт. екон. наук, проф. О.С. Телетова. Суми : Триторія, 2019. 240 с.
- Телетов О.С., Сірик Ю.А. Створення технологічного парку як фактор інноваційного розвитку. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2013. №4. С. 143–154.
- Украина не должна платить за войну. Что должен сделать Запад, чтобы страна избежала дефолта и быстро восстановилась? Объясняет экономист Тимоти Эш. 2022. URL: <https://forbes.ua/ru/inside/ukraina-ne-mae-platiti-za-viynu-ale-shcho-mae-zrobiti-zakhid-shchob-kraina-unikla-defoltu-ta-shvidko-vidnovilasya-poyasnyue-ekonomist-timoti-esh-17062022-6640>
- Урсул А. Д. Обеспечение национальной безопасности через приоритеты устойчивого развития. NB: Национальная безопасность. 2013. № 1. URL: http://e-notabene.ru/nb/article_325.html (дата звернення: 11.01.2021).
- УСПП: У бизнеса прошел шок от войны – есть тенденции к возобновлению работы. 2022. URL: <https://uspp.ua/ru/news/poslednye-novosti/2019/uspp-u-byznesa-proshel-shok-ot-voin-est-tendentsyy-k-vozobnovleniyu-rabot>
- Херувімов А. Посуха змусила працювати завод «Фрегат» у дві зміни. URL: <https://agravery.com/uk/posts/author/show?slug=artur-heruvimov-posuha-zmusila-pracuvati-zavod-fregat-u-dvi-zmini> (дата звернення: 07.06.2022).
- Цівкач С. Найважливішим у воєнний час є підтримка існуючого бізнесу. 2022. URL: <https://gmcenter.ua/interview/sergij-civkach-najvazhlivishim-u-voienij-chas-ie-pidtrimka-isnujuchogo-biznesu/?fbclid=IwAR0bRYb7jBRf6MidcAahO92mTJ18DJ3ub1I4S9zUXsrOVIX0fuCfa51B-Tc>
- Черкасова С.О., Ахметова М.Ф. Концептуальні засади формування системи обліково-контрольного й інформаційного забезпечення діяльності ОСББ в Україні. Молодий вчений. 2018. № 1 (2). С. 1011–1015.

- Швець Н.В., Шевцова Г.З. Розвиток підприємництва та його роль у реалізації підходу смарт-спеціалізації в Україні. Економічний вісник Донбасу. 2020. № 2 (60). С. 53–66.
- Шевцова Г.З., Омеляненко В.А., Прокопенко О.В. Концептуальні питання цифровізації інноваційних мереж. Економіка промисловості. 2020. № 4 (92). С. 67–90.
- Шмигаль Д. Звернення Прем'єр-міністра Дениса Шмигалья. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zvernennya-1premyer-ministra-denisa-shmigalya> (дата звернення: 07.06.2022).
- Щирба М.Т. Економіко-правові основи аудиту в Україні. Світ фінансів. 2006. № 2 (7). С. 102-108. URL: <http://sf.tneu.edu.ua/index.php/sf/article/download/106/114>.
- Юдин Н. Связка «безопасность–развитие»: проблемы и перспективы инструментализации. Мировая экономика и международные отношения. 2017. Т. 61. № 9. С. 16–23.
- Як відродиться агросектор після перемоги? Вирішать інновації. AgroPortal. 23 червня 2022. URL: https://agroportal.ua/publishing/klub-agroeffektivnosti/yak-vidroditsya-agrosector-pislya-peremogi-virishat-innovaciji?fbclid=IwAR2i0O7YpHOn9H1_oKUfqITrz3kqujcsfZ-ekyi34NJoOmc51YYPhusv8C4

Додаток А

Міжнародні інвестиційні фонди в сфері аквакультури

Аквакультура є однією із галузей, які розвиваються в світі найшвидшими темпами. Враховуючи економічне, екологічне та соціальне значення даного сектору, а також потенціал Одеської області, можна визначити даний сектор як один із пріоритетних для залучення іноземних інвестицій в Одеській області. Нижче наведено список міжнародних інвестиційних фондів, які спеціалізуються в сфері аквакультури.

Назва	Опис	Сфера діяльності	Пріоритети	Сайт
Aqua-Spark	Глобальний інвестиційний фонд, який базується в Утрехті, Нідерланди, який розвиває оптимальну систему аквакультури, інвестуючи в компанії по всьому ланцюжку створення вартості аквакультури, які працюють над вирішенням галузевих проблем зі спільним баченням сталого майбутнього.	аквакультура	стале рибництво	www.aqua-spark.nl
Neptune NRCF	Приватна інвесткомпанія, яка займається інвестуванням у малий та середній бізнес, що працює в рамках глобального ланцюга створення вартості аквакультури, з особливим акцентом на Європі, Північній і Південній Америці та Австралії та Азії.	глобальні ланцюги створення доданої вартості в сфері аквакультури	рибництво, вилов дикої риби, ланцюги поставок, послуги і ресурси, технології та обладнання, переробка та збільшення доданої вартості	https://www.neptun-e-nrcf.com/

S2G Ventures	Інвестиційна компанія, яка надає капітал, наставництво та ресурси компаніям, які шукають інноваційні ринкові рішення, які приносять позитивну соціальну, екологічну та фінансову віддачу.	ринки продовольства, сільського господарства, океанів та чистої енергії	інноваційні ринкові ніші	https://www.s2gventures.com
Ferd	Інвестиції в компанії на ранній стадії, які мають потенціал як позитивного впливу на цілі ООН щодо сталого розвитку, так і надійну прибутковість з урахуванням ризику.	енергетика, проптех (інноваційні рішення для ринку нерухомості) і аквакультура	цілі сталого розвитку	https://ferd.no
New Protein Capital	Перший фонд зібрав загалом 40 млн. доларів США для вирішення деяких з найбільш актуальних проблем нашої продовольчої системи. Застосовують підхід до інвестування, заснований на пошуку невідомих компаній-початківців. Зазвичай інвестиції складають від 300 тис. доларів США до 3 млн. доларів США в компанії-початківці Seed to Series C з усього світу. Приклади стартап-компаній, які отримали інвестиції: Ynsect (Франція), Nuritas (Ірландія), Mitte (Німеччина), In Ovo (Нідерланди), ViAqua (Ізраїль), Nutrition Innovation (Сінгапур) та Aleph Farms (Ізраїль). Другий фонд складає 150 млн. доларів США.	виробництво протеїнів кращої якості, безпека харчових продуктів, зменшення кількості харчових відходів	трансформаційні рішення для здоровішої, безпечнішої та екологічної системи харчування та кормів.	https://www.visvirenewprotein.com/

Джерело: розроблено авторами

Наукове видання

ІННОВАЦІЙНІ ОСНОВИ ВІДНОВЛЕННЯ
ТА РОЗВИТКУ КРАЇН ПІСЛЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ:
ІННОВАЦІЙНИЙ ВИМІР

Колективна монографія

Відповідальний за випуск Омеляненко В.А.
Комп'ютерна верстка та макетування Омеляненко В.А.
Обкладинка: Unterstützung ukrainischer Waisenkinder in Freiburg.
Spitzmüller AG. URL: <https://spitzmueller.de/unterstuetzung-ukrainischer-waisenkinder-in-freiburg/>

Підписано до друку 15.08.2022 р.
Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Умовн.-друк. арк. 12,3. Обл.-вид. арк. 9,1.
Тираж 100 прим.

Видавець:
Інститут стратегій інноваційного розвитку і трансферу знань
<https://iidskt.org.ua>
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і
книгорозповсюджувачів видавничої продукції:
Серія ДК № 7594 від 08.02.2022 р.